

کتابخانه کلاسی (راهنمای معلم)
ویژه دوره تحصیلی ابتدایی
راهنمای تربیت ۱۴

دکتر زهره میرحسینی

مقدمه

کودکان امروز، مردان و زنان فردای جامعه را تشکیل می‌دهند. مردان و زنانی که عادات و نگرش به زندگی را از دوران کودکی آموخته‌اند.

عادت به مطالعه نیز عادت اکتسابی است که نقش دوران کودکی، در شکل‌گیری آن ثابت شده است. به عبارتی عادت به کسب اطلاعات و افزایش آگاهی از طریق منابع مکتوب، یکی از عادات مفیدی است که می‌توان آن را از کودکی ایجاد و بارور کرد.

معمولاً عادات در طول یک دوره زمانی شکل می‌گیرند و برای ایجاد عادت مطالعه در افراد تکرار آن در مدت زمان طولانی ضروری است.

عوامل بسیاری در عادت مطالعه تاثیر مثبت یا منفی دارند که گاه بر یکدیگر نیز تاثیر می‌گذارند.

از میان این عوامل خانواده و مدرسه بیشترین تاثیر را در این ارتباط دارند.

باتوجه به ساختار اجتماعی در کشور ما خانواده‌ها اغلب از این وظیفه حساس در قبال فرزندان خویش غفلت می‌کنند و یا با مشکل دسترسی و تهیه منابع مطالعه برای فرزندان مواجه هستند. لذا مدارس بویژه در مقطع ابتدایی نقش حساس‌تری به عهده دارند و باید به پرورش عادت مطالعه آینده‌سازان مملکت در راستای آموزش آنها توجه جدی نمایند.

یکی از بهترین روش‌های شناخته شده در دنیا برای شکل‌گیری عادت به مطالعه در افراد، دسترسی به منابع متنوع و روزآمد از طریق کتابخانه‌های آموزشی است.

این نوع کتابخانه از اوایل قرن بیستم متعاقب تحولات و تغییراتی که به تدریج در امر آموزش و پرورش کشورهای پیشرفته به وجود آمد، شکل گرفت و هدف اصلی آنها تشویق به خواندن و ایجاد عادت به مطالعه و بالاخره تقویت قوه تفکر و برانگیختن حس کنجکاوی دانش‌آموزان است.

یکی از انواع کتابخانه آموزشی، کتابخانه کلاسی است. کشورهای گوناگون تا به حال از طریق ایجاد کتابخانه‌های کلاسی، پیشرفت‌های قابل توجهی در امر مطالعه دانش‌آموزان داشته‌اند. در این راستا می‌توان از طرحی تحت عنوان «وفور کتاب» که در شهر اوکلند زلاندنو به اجرا درآمده نام برد.

در این طرح فراهم نمودن ۳۰۰ تا ۴۰۰ عنوان کتاب خوب برای هر کلاس موردنظر بود که توسط کمیته‌ای متشکل از تعدادی از کتابداران و مسئولین مدارس با همکاری کتابداران مدارس و نیز کتابفروشی‌هایی که آگاهی کاملی از کتاب کودک داشتند مجموعه‌های موردنظر انتخاب و تهیه شد.

تعداد بی‌شمار کتابهای جالب و خواندنی، کودکان را مجذوب کرده بود. آنها وقت بیشتری را صرف مطالعه کتاب و بحث درباره مطالب آن می‌کردند و کتابهای بیشتری به امانت می‌گرفتند و کتابهایی را نیز برای استفاده والدینشان با خود به منزل می‌بردند.

اثرات درازمدت کتابها بر رفتار کودکان توسط کمیته ارزیابی با در نظر گرفتن تست‌ها و پرسشنامه‌های مناسب از طریق درک مطلب شناخت لغات و مهارت‌های گرفتن مطلب از طریق گوش و تحقیق درباره موضوعات مورد علاقه کودکان پس از شش ماه نشان می‌داد که دانش‌آموزان به طور متوسط ۲۵ درصد بیشتر از قبل کتاب خوانده بودند که این اختلاف از نظر آماری معنی‌دار بوده و تصادفی نیست و تغییرات مثبت در نظرشان نسبت به مطالعه بوجود آمده بود. بیشترین تاثیر بر روی درک مطلب از طریق گوش بوده است که ظاهراً وقت اضافی و فوق‌العاده‌ای که معلمین صرف نمودند تا از روی کتابهای جالب با صدای بلند برای شاگردشان بخوانند اثر سریع و قابل ملاحظه‌ای داشته است.

در ایران نیز با تقویت کتابخانه‌های کلاسی و کار با دانش‌آموزان می‌توان آنها را به مطالعه و کتابخوانی علاقه‌مند نمود و همانطور که مقام معظم رهبری فرموده‌اند کتاب را وارد زندگی مردم کرد.

لازم به ذکر است که امروزه مجموعه‌های کتابخانه‌های آموزشگاهی در دنیا در حال دگرگون شده است، از جمله انواع دیسک‌های فشرده در موضوعات گوناگون که حاوی دایره‌المعارف‌ها، واژه‌نامه‌ها و سایر منابع مرجع است آن هم به صورت چندرسانه‌ای مورد دسترس دانش‌آموزان است و استفاده از شبکه‌های کامپیوتری از طریق کتابخانه رایج می‌باشد. حتی در برخی از کشورها دسترسی به اینترنت از طریق کتابخانه‌های مدرسه برای کودکان و نوجوانان پیش‌بینی شده است.

راهنمای حاضر سعی دارد به صورت فشرده اطلاعات لازم درباره گروه‌های دانش‌آموزان ابتدایی از جمله خصوصیات رشد و نیازهای مطالعاتی در هر گروه سنی، راه‌های تشویق به مطالعه به صورت عملی و چگونگی اداره کتابخانه کلاسی را در اختیار آموزگاران عزیز بگذارد آموزگارانی که لازم است در این برهه از زمان، دو نقش معلم - کتابدار را توأماً ایفا نمایند تا به بارور شدن فرهنگ مطالعه و بهره‌وری بیشتر از دانش در این مرز و بوم که روزگاری یکی از کانون‌های اصلی تمدن بشری بوده است کمک موثر کنند. آینده متعلق به کشورهایی است که بیشترین استفاده تولیدی از اطلاعات، دانش و تکنولوژی را بنمایند و این میسر نیست مگر با پرورش نسلی اهل مطالعه، متفکر و خلاق

مقام معظم رهبری در دیدار با برگزیدگان مراسم انتخاب کلاس سال می‌فرمایند: «در نظام جمهوری اسلامی حقاً بیش از همه جا باید به دانش و تفکر بشری اهمیت داده شود زیرا که

نظام اسلامی مبتنی بر اسلام است و اسلام علم را بعد از ارزش تقوا و ایمان از همه ارزش‌ها بالاتر می‌داند. ما از اول انقلاب حقاً فرصت کافی برای این کار پیدا نکرده‌ایم این یک واقعیت است باید تلخی این واقعیت را و کمبودهایی که از این ناحیه به وجود آمده و یقیناً کوتاه مدت هم نیست با تلاش مناسب جبران کنیم.

به امید روزی که حاصل تلاش شما معلمان عاشق، دانش‌آموزان امروز زنان و مردان اندیشمند فردا شوند و نام ایران اسلامی را در سراسر جهان سربلند گردانند.

پی‌نوشت‌ها:

۱ - طاهره علومی، اداره کتابخانه، تهران: سمت، ۱۳۷۶: ۲۲ - ۲۱

1 - Book Flood

2 - Auckland < Newzealand

- رالف، سی، استیگر، تشویق به مطالعه. تهران: هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور،

۱۰۱: ۱۳۷۰ - ۹۳

5 - Compact Disk (CD)

6 - Multi Media

در چند رسانه‌ای‌ها استفاده از صوت، تصویر و متن همزمان میسر است.

7 - Internet

۸ - دفتر مقام معظم رهبری. کتاب و کتابخوانی در آئینه رهنمودهای مقام معظم رهبری.

دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷: ص ۱۰۳

فصل اول

کتابخانه آموزشگاهی

کتابخانه آموزشگاهی

تعریف و هدف :

کتابخانه آموزشگاهی از انواع کتابخانه آموزشی است و جزء لاینفک یک آموزشگاه امروزی در مقاطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه محسوب می‌شود.

این کتابخانه‌ها از مهمترین حلقه‌های زنجیره نظام اطلاع‌رسانی در هر کشور می‌باشند و از وظایف اصلی آنها کمک به اجرای بهتر برنامه‌های آموزشی و پرورشی است. از طرفی باتوجه به اینکه در همه رشته‌ها در سطح ساده و قابل درک گروه‌های دانش‌آموزان مطالبی را گردآوری و در اختیار می‌گذارند در عمل شبیه کتابخانه‌های عمومی هستند و باید برنامه‌های متنوع و مفیدی برای آشنا ساختن کودکان با آخرین تازه‌های علمی و اجتماعی ترتیب دهند. برخی از تعاریفی که تا به حال در این ارتباط شده عبارت است از :

کتابخانه مدرسه، مرکزی است که تمام مواد درسی را به هم مربوط می‌کند و دانش‌آموزان و معلمان برای تحقیق در هر موضوعی به آنجا مراجعه می‌کنند. کتابها و نشریه‌های موردنیاز را در آنجا پیدا می‌کنند کمبودهای درسی خود را جبران می‌کنند و اوقات فراغت خویش را در آنجا می‌گذرانند.

کتابخانه مدرسه وسیله‌ای (ملحی) برای یادگیری، یاد دادن علوم اجتماعی؛ ادبیات و تاریخ است.

محلی در مدرسه که دارای مجموعه‌ای از کتاب‌های تنظیم شده برای استفاده شاگردان و معلمان است و به وسیله یک کتابدار یا معلم اداره می‌شود.

باتوجه به تعاریف فوق می‌توان نتیجه گرفت کتابخانه مدرسه می‌تواند مرکز مهمی برای کسب دانش روز ارتباط و تبادل نظر متقابل دانش‌آموزان و معلمان با یکدیگر باشد. مرکزی که می‌تواند انواع کتاب‌های کمک‌درسی، کتابهای علمی، ادبیات، دانش اجتماعی، مرجع و ... نشریات گوناگون و مواد سمعی و بصری را فراهم آورد و شوق تحقیق و مطالعه را در دانش‌آموزان و معلمان برانگیزد.

امروزه در عصر ارتباطات و حرکت به سوی عصر دانش، حجم انتشارات در حوزه‌های گوناگون بسیار وسیع است. در حوزه خواندنی‌های کودکان و نوجوانان نیز با این حجم و تنوع گسترده روبرو هستیم. بدیهی است که شناخت محتوای مناسب برای هر گروه سنی و

انتخاب کتاب از بین بازار نشر، کاری دقیق و دشوار است که از عهده متخصصان برمی آید. کتابخانه آموزشی می‌تواند به انتخاب و گردآوری بهترین مجموعه برای پیشبرد عادت مطالعه در کودکان کمک شایان توجهی کند تا در جامعه اطلاعاتی کنونی و آینده قادر به کسب اطلاعات صحیح برای حل مشکلات، تصمیم‌گیری و مشارکت در امور فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی باشند.

مدارس باید دانش‌آموزان را به نحو بنیادی تعلیم داده به آنان شیوه مطالعاتی مستقل را بیاموزند و حس دانش‌دوستی را در آنان تقویت کنند و مشوق آنها در عادت به مطالعه و تحقیق باشند و این امر نه تنها زمانی که دانش‌آموزان در مدرسه‌اند بلکه در آینده نیز که آنان در نقش کارگر، تکنسین یا متخصصان حرفه‌ای ظاهر خواهند شد ادامه خواهد داشت. کالین ری مدرس ارشد کتابداری و از روسای اسبق پخش کتابخانه‌های کودکان فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و موسسات کتابداری (ایفلا) می‌گوید

هدف کتابخانه آموزشی پشتیبانی فعالیت‌های آموزشی آموزشگاه است. این هدف از دو راه حاصل می‌گردد: با فراهم آوردن منابعی که کودکان بتوانند اطلاعات موردنیازشان را بیابند و تشویق آنها به عادت استفاده از کتابها هم به منظور یافتن اطلاعات و هم به جهت سرگرمی

درواقع مهمترین هدف کتابخانه آموزشی ایجاد و پرورش عادت سالم مطالعه در کودکان و نوجوانان است. اهم وظایف کتابخانه‌های آموزشی عبارتند از:

الف - تهیه کتاب و دیگر موارد موردنیاز برای کمک به اجرای بهتر برنامه‌های درسی و سازماندهی این مواد به نحوی که به آسانی بتوان آنها را مورد استفاده قرار داد.

ب - راهنمایی دانش‌آموزان در یافتن و استفاده از کتابها و دیگر موادی که فراگیری بهتر مواد درسی و نیز پرورش ذوق و سلیقه آنان را موجب می‌شود.

ج - ایجاد مهارت در دانش‌آموزان برای استفاده از کتاب و کتابخانه و تشویق آنان به جستجو در کتاب و استفاده از دیگر مواد برای کسب اطلاعات لازم

د - همکاری مستمر و سازنده با مدیران، معلمان و دیگر کارمندان آموزشگاه برای پیشبرد برنامه‌های آموزشی و اجتماعی دانش‌آموزان

ه - پرورش ذوق مطالعه و ذوق هنری در دانش‌آموزان
باتوجه به موارد فوق می‌توان وظایف کتابخانه آموزشی را در چند مقوله دسته بندی کرد:

کتابخانه به عنوان مرکز اطلاعات، مرکز یادگیری، مرکز آشنایی با فرهنگ استفاده از کتابخانه، مرکز سرگرمی، مرکز ایجاد عادت مهارت‌های مطالعه و بالاخره مرکزی برای افزایش آگاهی‌های فرهنگی

کتابخانه به عنوان مرکز اطلاعات

کتابخانه مدرسی می‌تواند در انجام طرح‌های گروهی و پروژه‌ها و تحقیقات انفرادی به دانش‌آموزان کمک کند. برای مثال جهت تهیه یک مقاله یا گزارش دانش‌آموزان نیاز به منابع اطلاعاتی دیگری بجز کتابهای درسی دارند. انتخاب و گردآوری منابع اطلاعاتی موردنیاز تحقیقات معلمان و دانش‌آموزان از وظایف کتابخانه است.

کتابخانه به عنوان مرکز یادگیری

اگر معلمان در طراحی تدریس کتب درسی بگونه‌ای عمل کنند که دانش‌آموزان مجبور به استفاده از کتابهای گوناگون برای یافتن پاسخ سئوالات باشند کتابخانه می‌تواند مرکزی برای یادگیری باشد.

دراین راستا معلمان باید با کتابدار کتابخانه جلساتی داشته باشند تا برای حمایت از برنامه‌های درسی منابع موردنیاز فراهم شود.

کتابخانه به عنوان مرکز آشنایی با فرهنگ استفاده از کتابخانه

یکی از وظایف کتابخانه مدرس، تشویق کودکان و نوجوانان به مطالعه است به طوری که وقتی دانش‌آموزان تحصیلات رسمی را تمام می‌کنند و به مقاطع بالاتر تحصیلی یا اجتماع می‌روند فرهنگ استفاده از کتابخانه را کسب کرده باشند.

مراجعه به سایر کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه‌های عمومی یا تخصصی یا به عبارتی ایجاد فرهنگ مطالعه در شهروندان از خدمات مفید کتابخانه آموزشی است.

کتابخانه به عنوان مرکز سرگرمی

دانش‌آموزان معمولاً نمی‌دانند که در اوقات فراغت چه باید بکنند درحالی که در طول تعطیلات رسمی و یا تابستان از بهترین راه‌های غنی کردن اوقات فراغت مطالعه کتابهای غیردرسی است. مطالعه آزاد قدرت خلاقیت و تخیل را در کودک و نوجوان افزایش می‌دهد و عادت به مطالعه را در آنها تقویت می‌نماید. داستانها که از ارزشمندترین خواندنیهای کودکان و نوجوانان محسوب می‌شوند می‌توانند در این اوقات مورد مطالعه قرار گیرند زیرا شریک شدن در احساس؛ افکار و تجربیات دیگران برای این گروه‌های سنی جذابیت خاصی دارد.

کتابخانه به عنوان مرکز ایجاد مهارت‌های مطالعه

مطالعه مهارتی است که با تمرین پرورش می‌یابد لذا اگر تکرار و تمرین در مطالعه نباشد و این مهارت به کار گرفته نشود از بین می‌رود. کتابخانه مدرسه با فراهم‌آوری کتابهای مفید اطلاعاتی، خلاق، مهیج و سرگرم‌کننده می‌تواند به بهبود بخشیدن مهارت و روانی خواندن کمک نماید.

یکی از وظایف معلم ادبیات و کتابدار مدرسه این است که به شاگردان نه تنها برای مطالعه، بلکه برای درک آنچه که می‌خوانند کمک کنند. در اولین سالهای آموزش در دبستان وظیفه اصلی ما این است که به ایشان روش‌های مطالعه و خواندن را بیاموزیم. در سالهای بالاتر درک مطلب و سپس تجزیه و تحلیل آن برای مثال کاربرد اطلاعاتی که خوانده شده است می‌باشد. امروزه کتابداران وظایف آموزشی نیز برعهده دارند از جمله روش استفاده از کتابخانه و راههای دستیابی به اطلاعات موردنیاز هر دانش‌آموز به همین منظور بازدیدهایی را از کتابخانه عمومی ابتدا به صورت گروهی ترتیب می‌دهند تا بعدها افراد به صورت انفرادی نیز به آنجا مراجعه کنند. درواقع مهمترین هدف کتابخانه آموزشی گاهی در طی سالهای تحصیلی این است که به دانش‌آموزان کمک کند بیاموزند که چگونه بیاموزند چگونه مشکلاتشان را با کمک اطلاعات در بزرگسالی حل کنند و به سواد و اطلاعات خویش به مقدار وسیعتر بیفزایند.

کتابخانه به عنوان مرکز آگاهی فرهنگی

آگاهی فرهنگی نیز به اندازه اطلاعات علمی در رشد یک کودک و نوجوان مهم است. از طریق مطالعه کتابها دانش‌آموزان می‌توانند با فرهنگ، آداب و رسوم، ادبیات، هنر و میراث فرهنگی و تاریخ کشور آشنا شوند. پوسترها، مقالات مجلات، فیلمها و مواد شنیداری مانند نوارها و صفحات موسیقی نیز می‌توانند به این امر کمک کنند و وظیفه کتابخانه آموزشی گاهی است که این مواد را برای دانش‌آموزان فراهم آورد.

اهمیت سازمانی و خدمات کتابخانه‌ای مدارس برحسب امکانات و بودجه و از همه مهمتر برحسب توجه مسئولان متفاوت است از این رو در بعضی از مدارس گاه کتابخانه ممکن است تنها محدود به یک کلاس یا یک قفسه کتاب باشد. از نظر سازمانی کتابخانه‌های آموزشی بزرگ معمولاً نمونه کوچکی از یک کتابخانه عمومی تلقی می‌شوند که عمده فعالیت آنان در دسترس قرار دادن منابع اطلاعاتی در موضوعهای گوناگون و کمک به برنامه‌های درسی و پیشبرد آنهاست از این رو انتخاب کتاب با توجه به این هدفهاست.

نقش کتابدار

در نظام‌های آموزشی جدید کتابدار عضو موثر سازمان موسسه است و در شد و گسترش عادت به مطالعه در دانش‌آموزان نقش مهمی به عهده دارد.

کتابدار مدرسه می‌تواند ۵ یا ۶ سال با یک کودک کار کند در حالی که معلم ایشان هر سال عوض می‌شود. کتابدار می‌تواند معلم را در تشویق کودکان به مطالعه و استفاده از کتاب یاری دهد و چون دانش‌آموزان به علت نزدیکی با کتابدار بیشتر مشکلات عاطفی خویش را با او در میان می‌گذارند بنابراین او می‌تواند در کشف و تشخیص احتیاجات و امیال کودکان با معلم کلاس همکاری کند.

برای همکاری بیشتر با معلمان و مدرسه که به طرف مساله هستند و اولیاء دانش‌آموزان که طرف دیگر آن می‌باشند لازم است کتابدار مدرسه در جلسات انجمن اولیاء و مربیان نیز حضور یابند.

نتیجه‌گیری

از آنجا که کتابخانه آموزشگاهی جزئی از آموزشگاه محسوب می‌شود بودجه آن نیز معمولاً قسمتی از بودجه کلی آموزشگاه است. بودجه کتابخانه مدرسه باید در بودجه سالانه پیش‌بینی شود. مساله مهم در این ارتباط توجه مدیران و مسئولان کتابخانه به اهمیت وجودی کتابخانه و درک ارزش خدمات آن است تا بودجه مناسب برای تجهیز آن بویژه از نظر منابع اطلاعاتی در نظر گرفته شود. از طرفی با وجود ضعف عمومی بودجه مدارس می‌توان از انجمن اولیاء و مربیان در این راستا کمک گرفت و اهمیت حضور و ارائه خدمات اطلاع‌رسانی کتابخانه به دانش‌آموزان را برای ایشان تشریح کرد تا با همکاری هم کتابخانه آموزشگاه بتواند به حیات خویش ادامه داده و سال به سال پربارتر گردد.

توصیه می‌شود در مدارس ابتدایی استفاده مکرر کودکان از کتابخانه در برنامه مدرسه گنجانده شود. هر مدرسه می‌تواند در برنامه‌اش ساعت ثابتی را برای حضور دانش‌آموزان در کتابخانه، تدریس دروس با همکاری معلمان و کتابداران و انجام فعالیت‌های علمی در کتابخانه با استفاده از منابع را بگنجانند. برای تشویق استفاده هدایت شده از کتابخانه نیز می‌توان برنامه‌های انفرادی برای دانش‌آموزان در نظر گرفت.

کتابخانه‌های آموزشگاهی در صورتی که جایگاه خود را در نظام آموزشی بیابند تحول بزرگی در زمینه ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در جامعه ایجاد می‌کنند. بدین مفهوم که مدارس از نظر فیزیکی، دارای کتابخانه‌هایی با کتابداران متخصص و کتابهای مناسب باشند و از نظر درسی برنامه مطالعاتی در طول سال تحصیلی و تعطیلات تابستانی در تمام پایه‌های درسی گذاشته شود و برنامه‌ریزی درسی از طرف معلمان به گونه‌ای باشد که تدریس پرسش‌های کلاسی فعالیت‌های درسی و ارزشیابی‌ها بر مبنای کتابهای غیردرسی استوار شود و با اجرای آن روش کتابخانه آموزشگاه یک عنصر اساسی در تدریس تلقی خواهد شد.

اگر در نظام آموزشی استفاده از فقط یک کتاب برای هر درس به طور جدی مورد تجدیدنظر قرار گیرد دانش‌آموزان با کمک معلمین و تجهیز کتابخانه مدرسه و یا کتابخانه‌های کلاسی به سوی تحقیق و مطالعه در موضوعات گوناگون سوق داده می‌شوند زیرا برای تکمیل تحقیقات خویش ناگزیر به استفاده از مواد خواندنی آزاد و کمک‌درسی روی می‌آورند. در این صورت کتابخانه‌های آموزشی نیز جایگاه واقعی و شایسته را در نظام آموزشی بدست می‌آورند.

آموزشهای ضمن خدمت و راهنماهای آموزشی نیز می‌توانند به معلمان کمک کنند تا با روش‌های جدید تدریس و استفاده از کتابخانه و بکارگیری آن در برنامه‌های درسی آشنا شده و اثربخشی و کارایی بیشتری در ساعات درس و مدرسه داشته باشند.

پی‌نوشت‌ها :

- ۱ - علی اکبر شعاری‌نژاد، ادبیات کودکان، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۰ : ص ۱۰۷
- 2 - Zsuzanna Celler, Literacy Littrature and Learning in School Libraries in Hungry in 59th IFLA Council and General Conference, Barecelona (22 - 28 Aug 1993) Booklets : P. 16
- ۳ - اصطلاحنامه کتابداری. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۲: ص ۲۳۱
- ۴ - مرسدس آلفونسو کنوما. کتابخانه آموزشگاهی در کوبا منبعی برای آموزش. ترجمه فریبرز خسروی در گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۴، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۴ : ص ۱۳۴
- ۵ - کالین ری. کتابخانه‌های آموزشگاهی: راهنمایی برای معلم - کتابدار. ترجمه مهرداد نیکنام. نیره امامی، تهران: دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۵: ص ۱
- ۶ - علی سینایی. مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها. تهران: سمت، ۱۳۷۶، ص ۹
- 7 - Zsuzanna Caller, Ibid: Pl 18 - 19
- ۸ - طاهره علومی، همان، ص ۲۲
- ۹ - علی اکبر شعاری‌نژاد، همان، ص ۱۰۹
- ۱۰ - فهیمه باب‌الحوائجی. علل عدم گرایش به مطالعه در میان کودکان و نوجوانان. در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶: ص ۲۴

فصل دوم

کتابخانه درسی

کتابخانه کلاسی

تعریف و هدف

به مجموعه‌ای از کتابهای غیردرسی که به منظور حمایت از برنامه‌های درسی و مطالعه آزاد دانش‌آموزان در هر کلاس فراهم می‌شود کتابخانه کلاسی می‌گویند. داشتن کتابخانه‌های کلاسی در مدرسه می‌تواند به پیشبرد فرهنگ مطالعه و تقویت مهارت‌های خواندن و درنهایت تقویت دروس کمک نماید. به ویژه اگر مجموعه این کتابخانه‌ها به تحقیقات درسی دانش‌آموزان کمک کند بسیار سودمند است. اصولاً وجود کتابهای دیگری بجز کتابهای درسی در کلاس باعث تشویق دانش‌آموزان به خواندن می‌شود. خواندن با انگیزه‌های متفاوت از جمله برای سرگرمی و غنی کردن اوقات فراغت، افزایش اطلاعات و آگاهی‌ها، شرکت در بحث‌ها و گفتگوها و انجام تکالیف و تحقیقات درسی انجام می‌گیرد.

برنامه آموزشی مدارس پیشرفته حاوی یک جدول ساعات درسی منظم ادبیات است که مهارت‌های خواندن کودکان را با درنظر گرفتن رشد و تکامل آنها به قدر کافی رشد و توسعه می‌دهد و ادبیات کودکان در تمام قسمت‌های برنامه تحصیلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف عمده این برنامه رشد و توسعه عادت‌های خواندن در دوران زندگی کودکان است.

معلم مسئول است که دانش‌آموزان را به مطالعه کتابهای مفید و روش مطالعه موثر رهبری کند و در کار با ادبیات کودکان نکات زیر را مورد توجه قرار دهد:

- احتیاجات و علائق کودکان را بشناسد.
- کتابهای مورد توجه کودکان و کتابهای تازه را بشناسد.
- کتابهای گوناگون و مطابق با علائق و توانایی‌های کودکان را فراهم آورد.
- کودکان را در انتخاب کتابها راهنمایی کند.
- کتابهای مناسب برای کودکان را در موقع مناسب گردآوری کند.
- کودکان را در تعبیر و تفسیر کتابها راهنمایی کند.
- رغبت کودکان را به انواع خواندنی‌ها توسعه دهد.

- خواندنی‌های آزاد کودکان را در تمام قسمت‌های برنامه به کاربرد و به آنها ربط دهد.
 - فعالیت‌هایی را در برنامه بگنجاند که علاقه کودکان را به مطالعه کتابهای گوناگون تحریک و راهنمایی کند.
 - علاقه به خواندن را نگه دارد و ادامه دهد.
 - برای پیشبرد و پیشرفت در مطالعه خواندنی‌های کودکان با والدین همکاری کنند.
- نکته مهم این است که کتابخانه کلاس به همه دانش‌آموزان تعلق دارد و کتابهای آن بر اساس نیازها و علائق سنی آنها تهیه می‌شود و دانش‌آموزان هر وقت مایل باشند می‌توانند از آن استفاده کنند.
- اداره کتابخانه کلاسی
- مراقبت از کتابخانه کلاس و تنظیم آن احساس مسئولیت و همکاری و روحیه کار جمعی را در دانش‌آموزان افزایش می‌دهد.
- کتابخانه کلاس می‌تواند به وسیله گروهی از دانش‌آموزان زیرنظر معلم یا ارشد کلاس اداره شود. برای استفاده از آن می‌توان آئین‌نامه یا مقررات خاصی درنظر گرفت. در انتخاب کتاب برای کتابخانه کلاس باید دقیق بود. بهتر است کمیته‌ای متشکل از معلمان مدرسه تشکیل شود و کتابهای خریداری شده توسط این کمیته بررسی و مطالعه شود تا با توجه به نیازهای سنی دانش‌آموزان در مقطع موردنظر قرار داده شود.
- برای دسترسی سریعتر به مجموعه‌های کتابخانه‌های کلاسی در یک مدرسه لازم است سابقه‌ای از آنچه در سایر کلاسهاست داشته باشیم تا بدانیم چه منبعی در کدام کلاس می‌باشد. این سوابق باید روزآمد شوند تا در صورت نیاز بازیابی به سرعت میسر باشد. نکته مهم آرایش و چیدن کتابخانه است. کتابها باید براساس موضوع کنار هم چیده شوند زیبا ساختن و تمیز نگه داشتن محیط کتابخانه یکی از راههای تشویق به مطالعه است.
- مجموعه مواد و منابع
- مواد و منابع کتابخانه کلاس می‌تواند شامل مواد کتابی باشد مانند کتابهای داستانی و غیرداستان (اطلاعاتی)، نشریات ادواری مخصوص گروه‌های سنی موردنظر مواد غیرکتابی نیز می‌تواند در کتابخانه کلاس نگهداری شود مانند نوارهای کاست از کتابهای داستان؛ نوار ویدئو از فیلمهای ساخته شده برای کودکان، نقشه ایران و جهان. بهتر است در هر کلاس یک کره جغرافیایی نیز موجود باشد تا بچه‌ها موقعیت کشور خویش را نسبت به کشورهای دیگر و اصولاً وضعیت جغرافیایی کره زمین با آنها و خشکی‌های آن را بهتر لمس کنند.

در دفتر مدرسه نیز وجود یک دستگاه تلویزیون و ویدئو و یک دستگاه ضبط صوت ضروری است که می‌تواند به صورت سیار به همه کلاسها برای استفاده از منابع سمعی و بصری کتابخانه‌های کلاسی امانت داده شود.

می‌توان از کودکان گزارشهایی درباره معرفی سایر کشورها درخواست کرد و با در اختیار گذاشتن منابعی چون گیتاشناسی کشورها و یا کتاب پرچم کشورها، آداب و رسوم و افسانه‌های ملل و ... موقعیت کشور موردنظر همسایه‌ها و اینکه در چه قاره‌ای واقع است توسط نقشه و کره جغرافیایی بهتر برای ایشان روشن کرد.

وسایل و تجهیزات

برای اداره کتابخانه کلاسی همزمان با تعیین محل کتابخانه باید درصدد تهیه وسایل و تجهیزات لازم و متناسب با محل کتابخانه برآمد. حداقل وسایلی که می‌توان برای شروع کار یک کتابخانه کوچک در نظر گرفت عبارتست از:

- ۱ - قفسه آهنی یا چوبی که در صورت امکان طبقات آن قابل تغییر باشد.
 - ۲ - یک جعبه برای قرار دادن برگه‌های کتاب به عنوان برگه‌دان
 - ۳ - یک دفتر برای ثبت امانت و دریافت کتابها
- برای تهیه برگه‌دان می‌توانید شخصاً اقدام کنید یا از کمک اعضای کتابخانه (دانش‌آموزان) بهره‌مند شوید.

لوازم موردنیاز برای ساختن یک برگه‌دان

- ۱ - یک ورقه مقوای مقاوم. از پوستره‌های مقوایی، پوشه و غیره هم می‌توانید استفاده کنید.
- ۲ - خط‌کش
- ۳ - قیچی

منگنه یا سوزن دوخت

طرز ساختن : ورقه مقوایی را طوری ببرید که مستطیلی به عرض ۲۴ و طول ۴۶ سانتیمتر به دست آید. درواقع طولی که روی مقوا انتخاب می‌کنید منهای ۱۱ سانتیمتر همان طول برگه‌دان خواهد شد. بنابراین می‌توانید طول مستطیل را به دلخواه بلند یا کوتاه‌تر بگیرید. برگه‌دانی که با این اندازه ساخته می‌شود کشویی است به طول ۳۵ سانتیمتر که حدود ۵۰۰ برگه گنجایش دارد.

در این برگه‌دان باید برگه‌هایی به طول ۱۲/۵ و عرض ۷/۵ سانتیمتر قرار گیرد. برای آن که برگه‌ها به راحتی در برگه‌دان حرکت کنند بهتر است عرض برگه‌دان را ۱۳ سانتیمتر بگیریم تا نتیجه مطلوب‌تر باشد. بنابراین طول مقوا را مطابق شکل ۱ طوری خط‌کشی کنید که از

مجموع سه مستطیل به دست آمده عرض دو مستطیل کناری ۵/۵ سانتیمتر و عرض مستطیل وسطی ۱۳ سانتیمتر باشد.

سپس روی طرفین دو طول مقوا از هر طرف ۵/۵ سانتیمتر اندازه می‌زنیم و نقاط به دست آمده را مطابق شکل ۲ به وسیله خطی به یکدیگر متصل می‌کنیم. حالا در چهار طرف مقوا باید چهار مربع به ضلع ۵/۵ سانتیمتر به دست آمده باشد.

سپس خطوط به دست آمده را به وسیله یک شیء نوک‌تیز خط می‌اندازیم به طوری که مقوا پاره نشود. برای صاف درآمدن برگه‌دان بهتر است هنگام خط انداختن روی مقوا از خط‌کش استفاده کنیم.

سپس با احتیاط از روی شکل ۳ نقاط الف، ب، پ، ت را به موازات طول مقوا تا محل تقاطع خطوط عرضی و طولی می‌بریم تا شکل ۴ بدست آید. توجه داشته باشید که فقط روی خط را ببرید.

فواصل بین نقاط را به طرف داخل خم می‌کنیم. فاصله بین ب، ت و الف، ج را نیز به طرف داخل خم می‌کنیم و لبه‌های قیچی شده را به طرف داخل یا خارج تا می‌زنیم و به وسیله منگنه می‌دوزیم تا برگه‌دان به صورت شکل ۵ درآید.

روش امانت و عضویت

از ابتدایی‌ترین خدمات کتابخانه امانت دادن کتاب برای مدت معینی به مراجعان است. در این مورد دو نکته ضروری است اولاً همه مواد کتابخانه باید آزادانه در اختیار همه قرار گیرد. قوانین و مقرراتی که به منظور امانت وضع می‌شود نباید آنچنان خشک، غیرقابل انعطاف و دست و پاگیر شود که به صورت مانعی بر سر راه خواننده قرار گیرند و موجب دلسردی و سلب اطمینان او شود. ثانیاً باید در حفظ و حراست کتابها نیز کوشید.

همه کتابها به استثنای کتابهای مرجع (واژه‌نامه‌ها، دایره‌المعارف‌ها، کتابشناسی‌ها و ...) را به متقاضیان امانت دهید.

کتابها را حداکثر به مدت یک هفته امانت دهید. در صورتی که امانت گیرنده به مدت بیشتری نیاز داشت و متقاضی دیگری هم برای آن کتاب وجود نداشت مدت امانت را یک هفته دیگر تمدید کنید.

برای ایجاد نظم و کنترل در کار امانت کتاب از روش دفتر ثبت امانت کتاب استفاده کنید. در این روش تنها از یک دفتر یا کلاسور پربرگ استفاده می‌شود. صفحات دفتر را مانند شکل ۶ خط‌کشی کنید.

بدین ترتیب عنوان هر کتابی را که به امانت می‌دهید در ستون عنوان بنویسید و در جلوی آن نام گیرنده و تاریخ برگشت را یادداشت کنید و پس از دریافت روی تاریخ برگشت خط بکشید. البته می‌توان برحسب نیاز و تعداد کتابهای به امانت داده شده همین روش را دقیق‌تر کرد و توسعه بخشید مثلاً می‌توانید دفتر امانت را به صورت یک دفترچه تلفن الفبایی درآورید و کتابهای امانت داده شده را برحسب الفبای عنوان در دفتر یادداشت کنید. در این روش حتماً از کلاسور استفاده کنید تا امکان اضافه کردن صفحات به آسانی مقدور باشد.

در کتابخانه‌های بزرگتر از روش برگه امانت استفاده می‌کنند. این برگه ستونهای مخصوص برای درج مشخصات مهم کتاب (نویسنده، عنوان کتاب، شماره رده‌بندی) نام گیرنده و تاریخ برگشت دارد (شکل ۷) معمولاً اطلاعات روی این برگه‌ها هنگام آماده‌سازی کتاب تکمیل می‌شود و در جیب مخصوص که در انتهای کتاب به داخل پشت جلد چسبانده شده است گذاشته می‌شود. هنگام امانت دادن امانت گیرنده نام خود را در ستون مربوطه می‌نویسد و کتابدار تاریخ برگشت را روی برگه یادداشت می‌کند. این برگه نزد کتابدار می‌ماند تا امانت گیرنده کتاب را عودت دهد در این هنگام روی اسم و تاریخ خط کشیده و برگه مجدداً داخل جیب کتاب قرار می‌گیرد این برگه‌ها باید برحسب عنوان یا شماره رده‌بندی مرتب شود تا رجوع به آن آسان باشد.

تمام افراد کلاس عضو کتابخانه هستند. بهتر است کارت عضویت کوچکی برای هریک در نظر گرفت تا ایجاد وابستگی و علاقه به کتابخانه کلاس را در آنها افزایش دهد. این کارت می‌تواند مقوای رنگی کوچکی حاوی نام، نام خانوادگی، کلاس و امضای معلم و دانش‌آموز باشد. (مانند شکل ۸)

ممکن است تعدادی از کتابها به کتابخانه برگردانده نشود یا گم شود. باید به این واقعیت توجه کرد که مقررات سخت و تنبیهی چاره ساز نیست بلکه بهترین راه و روش ایجاد اعتماد متقابل است ما باید به خواننده و استفاده کننده از کتابخانه تفهیم کنیم که در حفظ و حراست کتاب امانت گرفته شده کوشا باشد و آن را به موقع به کتابخانه بازگرداند تا همه اعضای کتابخانه بتوانند از آن به نوبت استفاده کنند.

درمورد امانت می توان از سایر کتابخانه ها و مراکز آموزشی و فرهنگی قابل دسترس نیز کمک گرفت وبا به راه انداختن روشی برای مبادله و امانت بین کتابخانه های کلاسی مجموعه ها را غنی تر ساخت.

سازماندهی

برای ایجاد خدمات موثر کتابخانه ای لازم است معلمان محترم به چند نکته توجه داشته باشند.

۱ - خدمات فنی - یعنی خدماتی مانند انتخاب کتاب و تنظیم و آماده سازی کتاب که بهتر است براساس موضوع صورت گیرد. مثلاً بهتر است کتاب هایی که دارای یک موضوع و مضمون هستند در یک قفسه و در کنار هم قرار دهید. از جمله کتابهای داستان در کنار هم زندگینامه با هم و کتابهای علمی نیز همگی در یک جا نگهداری شوند.

توصیه می شود فهرست ساده ای از کتابهای کتابخانه تهیه نمائید و این فهرست را در برگه دان کوچکی نگهداری کنید. برای فهرست کردن یک کتاب باید به مشخصات ظاهری کتاب و نیز به محتوای آن توجه داشت. برای مثال هر کتاب یک پدید آورنده دارد. کتاب را می توان با نام پدیدآور آن معرفی کرد. عنوان کتاب، ناشر، سال نشر و موضوع آن کلیدهایی برای شناسایی سریع آن است و همگی برای دسترسی آسان به یک کتاب می تواند مورد توجه قرار بگیرد. به مثال ذیل توجه کنید:

صفحه عنوان	پشت صفحه عنوان
سکه طلا	کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
نویسنده : آلما فورآدا	سکه طلا
مترجم : نسرين وکیلی	نویسنده : آلما فورآدا
تصویرگر : نیل والدمن	مترجم : نسرين وکیلی
برای گروه های سنی ج و د	تصویرگر : نیل والدمن

ویراستار : شراره وظیفه‌شناس

صفحه‌آرا : مهشید مهاجر

چاپ اول : ۱۳۷۴ تعداد ۳۰۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ کانون چاپ

کلیه حقوق محفوظ است

تهران، خیابان استاد مطهری، خیابان فجر، شماره ۳۷

تلفن مرکز پخش ۸۸۲۶۳۲۸

برای فهرست کردن این کتاب یعنی تهیه شناسنامه یا برگه مادر آن باید ابتدا به صفحه عنوان و پشت صفحه عنوان توجه کنیم. تقریباً تمام مشخصات ظاهری موردنیاز را می‌توان از این دو صفحه به دست آورد.

به برگه فهرست مادر در شکل ۹ توجه کنید. نام‌خانوادگی نویسنده به عنوان معرف اثر یا سرشناسه آن مشخص شده است سپس نام کوچک او آمده است. در خط دوم به صورت پاراگراف با تورفتگی عنوان کتاب آمده و پس از آن علامت ممیز (/) آمده است. بعد نام نویسنده، مترجم و تصویرگر، درست مانند صفحه عنوان کتاب به ترتیب طبیعی آن آمده است. علامت نقطه ویرگول (!) نشان دهنده جداسازی شغل هریک از پدیدآورندگان است. سپس علامت نقطه خط تیره (ـ) نشان دهنده جداسازی ناحیه نشر از ناحیه قبلی آمده و محل نشر ذکر شده است. علامت دونقطه (:) نشان دهنده جدا کردن نام ناشر از محل نشر است و پس از ذکر نام ناشر علامت ویرگول (،) نمایانگر جدا شدن نام ناشر از سال نشر است. در پایین کارت نیز با استفاده از اعداد می‌توان به موضوع کتاب اشاره کرد و حوزه‌ای را که کتاب در آن قرار دارد مشخص نمود

شرکت در دوره‌های کوتاه مدت کتابداری بویژه دروس سازماندهی برای افرادی که می‌خواهند تنظیم علمی برای مجموعه کتابخانه داشته باشند بسیار مفید است.

نقش اجتماعی - فرهنگی معلم - کتابدار

وجود کتابخانه کلاسی بدون اعتقاد معلم به مفید بودن مطالعات آزاد و خارج از محدوده کتابهای درسی چاره‌ساز نیست. معلمی که دوستی و احترام را اساس کار قرار دهد و به مطالعه و رشد فکری دانش‌آموزان معتقد باشد می‌تواند با پاسخگویی به سئوالات دانش‌آموزان و راهنمایی آن‌ها به استفاده از کتابهای کتابخانه بسیار موثر باشد. لذا معلم باید مجموعه کتابخانه کلاس را کاملاً بشناسد تا بتواند مشارکت دانش‌آموزان را در فعالیت‌های مربوط به کتابخانه و کتابخوانی جلب نماید. معلم - کتابدار معلمی است صبور و دلسوز که علاوه بر تعلیم و تربیت دروس به پرورش استعدادها و خلاقیت‌های دانش‌آموزان نیز توجه دارد. او فردی علاقه‌مند، مبتکر، دقیق و با پشتکار است که از پاسخ به سئوالات دانش‌آموزان طفره نمی‌رود و سعی می‌کند با فعالیت‌های جانبی در کنار امانت دادن کتاب دانش‌آموزان را ترغیب به مطالعه نماید برای مثال می‌توان کتابها، مقالات و مطالب گوناگونی را که برای دانش‌آموزان مناسب است روی نوار ضبط کرد و در اختیار آنها گذاشت.

معرفی فعالیت‌های جانبی و راهکارها

معلمین برای فعال کردن کتابخانه کلاس و هدایت و تشویق دانش‌آموزان می‌توانند به فعالیتهای ذیل بپردازند:

۱ - معرفی کتاب : می‌توان با تخصیص ۱۰ الی ۱۵ دقیقه از ابتدا یا انتهای هر کلاس به معرفی کتابهای مناسب در زمینه مطالعات آزاد آن درس دانش‌آموزان را به مطالعه تشویق نمود.

این معرفی می‌تواند توسط معلم با نشان دادن کتاب موردنظر یا خواندن قسمتهایی از آن برای دانش‌آموزان صورت گیرد و یا از دانش‌آموزان به صورت داوطلب خواسته شود که یک کنفرانس در زمینه درس با استفاده از منابع غیردرسی ارائه دهند. دانش‌آموز داوطلب نیز می‌تواند به این منظور کتاب مناسب را از کتابخانه کلاسی امانت بگیرد و برای سایر دانش‌آموزان معرفی نماید. برای دانش‌آموزان سالهای اول دبستان این فعالیت می‌تواند به صورت قصه‌گویی نیز باشد و سپس معرفی عنوان کتاب، نویسنده، ناشر و سال نشر تذکر داده شود.

۲ - تشکیل گروه یا حلقه‌های مطالعاتی : برای تشویق به مطالعه، معلم می‌تواند موضوعی را اعلام کند. البته به شرط این که کتابهای در ارتباط با آن موضوع در کتابخانه کلاس موجود باشد و روز مشخصی را برای بحث و گفتگوی گروهی درباره آن موضوع مشخص کند. برای مثال یک هفته یا ۱۵ روز فرصت دهد تا در روز معین همه دانش‌آموزان در آن

زمینه مطالعه کرده باشند و بتوانند در بحث مشارکت فعال داشته باشند. لازم است معلم سوالاتی نیز درباره موضوع مطرح کند تا کنجکاوی دانش‌آموزان را برانگیزد. گاه می‌توان به جای یک موضوع چند موضوع تعیین کرد و دانش‌آموزان را به صورت گروه‌های سه تا پنج نفره برای بحث درباره آن موضوع معین کرد. در حلقه‌های مطالعاتی نکته مهم این است که معلم خود آغازکننده بحث باشد. برای مثال عباراتی را از روی یک کتاب مرتبط با موضوع بحث برای دانش‌آموزان بخواند تا آنها نیز در بحث مشارکت کنند یا با سوال درباره موضوع بحث را آغاز نماید و منتظر دریافت جواب از طرف دانش‌آموزان باشد. خواندن کتاب نیز می‌تواند به صورت گروهی یعنی از یک دانش‌آموز به دانش‌آموز بعدی انجام شود. پیشنهاد می‌شود در ساعات درس فارسی و انشاء نیز از این شیوه استفاده گردد.

۳ - اعلام مسابقات کتابخوانی و تحقیق : این مسابقات می‌تواند در سطح دانش‌آموزان یک کلاس، در سطح مدرسه، منطقه، استان و حتی در سطح ملی برگزار گردد برای مثال مسابقات بین تمام دانش‌آموزان کلاسهای پنجم ابتدایی مدارس مختلف اجرا گردد. در این مسابقات می‌توان با اعلام موضوعات مشخصی از آنها درخواست کرد که سه تا پنج متن درباره موضوع مورد نظرشان انتخاب، آنرا معرفی و خلاصه آنرا بنویسند. روش دیگر اینست که سوالاتی را از کتابهای مشخصی که باید از قبل به دانشک آموزان معرفی شوند و در کتابخانه آموزشگاه یا کلاس موجود باشند، طرح کنیم و جواب سوالات را به مسابقه بگذاریم. اگر طراحان سوال دقیق نباشند و توجه به تنوع سوالات نکنند، این روش به روحیه جستجوگری کمک زیاد نمی‌کند.

گاه نیز می‌توان انتخاب موضوع را آزاد و براساس علاقه دانش‌آموزان به عهده خود آن‌ها گذاشت و درخواست کرد که هرکس مقاله خوبی درباره یک موضوع به صورت علمی بنویسد، جایزه ای برای او در نظر گرفته می‌شود. جوایز این مسابقات می‌تواند کتابهای مناسب برای گروههای سنی شرکت کنندگان باشد و یا کتاب و نوار برای گروههای سنی پائین تر در نظر گرفته شود.

۴ - استفاده از نوار و کاست : می‌توان در مجموعه کتابخانه بسته های آموزشی مانند کتاب و نوار باهم را پیش بینی نمود و یا کتابهای داستان ف شرح حال و... را روی نوار کاست ضبط و در اختیار دانش‌آموزان گذاشت. در این راستا می‌توان از خود آن‌ها کمک گرفت و داوطلبانی که دارای صدای خوبی هستند و لکنت زبان و لهجه خاصی ندارند، به کمک طلبید. حتی می‌توان برنامه های خوب و مناسب رادیو و تلویزیون را نیز ضبط کرد و مانند کتاب به امانت داد.

۵ - تشکیل نمایشگاه‌های مختلف با مشارکت دانش آموزان : نمایشگاه‌های متنوعی مانند نمایشگاه کتابهای جدید، عکس ، نقاشی ، کاردستی ، روزنامه دیواری و... راباهمکاری دانشک آموزان می توان ترتیب داد. به ویژه در ساعات کلاس هنر، می توان موضوع کار را اعلام نمود و در یک هفته ساعت کلاس را به صورت نمایشگاه برگزار کرد. در این گونه فعالیتها باید از استعداد های فردی و گروهی دانش آموزان بهره مند شد. برای هدایت بهتر فعالیتها می توان کتابهایی در زمینه سرگرمیها و فعالیتها که انجام کارهای گوناگون را مرحله به مرحله با تصویر و متن آموزش می دهند، به دانش آموزان معرفی کرد تا همه دانش آموزان علاقه مند قادر به شرکت در نمایشگاه باشند.

۶ - نمایش فیلم و اسلاید: برای تنوع ، ایجاد سرگرمی و آموزش بهتر می توان از فیلمها و اسلایدهای آموزشی و یاسرگرم کننده در کلاس استفاده کرد. برای این منظور لازم است با مراکز هنری و فرهنگی استان تماس بگیریم و فیلم و وسایل لازم را به امانت بگیریم . کتابخانه های کانون پرورش فکری و کودکان و نوجوانان و کتابخانه های عمومی در هر شهر از این مراکز محسوب می شوند.

۷ - تشکیل سخنرانی : معرفی بزرگان و مشاهیر کشور و سایر اقوام جهان و آشنایی با آداب و رسوم محلی سرزمینها بسیار مفید است ف بخصوص اگر به صورت کار گروهی یا فردی ، موضوعاتی برای تحقیق به دانش آموزان داده شود و آنها حاصل تحقیق خویش را با استفاده از منابع برای سایر دانش آموزان ارائه کنند.

پیشنهاد می شود در دروس تاریخ و جغرافیا معرفی دانشمندان و بزرگان و آداب و رسوم هر سرزمین تازه ای که در موضوع درس نیز هست ، به هر صورت تحقیق به دانش آموزان داده شود.

۸ - تهیه روزنامه دیواری و مقاله نویسی : تهیه روزنامه دیواری یک کار گروهی مثبت می باشد که سبب توجه بیشتر اعضا به استفاده از کتابخانه کلاس می شود. بخصوص اگر موضوعات روزنامه دیواری در زمینه های گوناگون (موضوع آزاد) باشد و در پایان نیز به بهترین روزنامه دیواری جوایزی تعلق گیرد . این کار گروهی در کلاس باعث رقابت و جذابیت هرچه بیشتر روزنامه می شود. در مورد مقاله نویسی نیز می توان به همین ترتیب عمل کرد، یعنی از دانش آموزان بخواهیم تقالاتی را به صورت گروهی تهیه کنند و حتی این مقالات را می توانند در روزنامه منعکس نمایند.

۹ - نمایش عروسکی : یکی از جالبترین و جذابترین فعالیتها برای تشویق کودکان به مطالعه و رساندن غیرمستقیم پیامهای آموزشی ، تشکیل نمایش عروسکی در کلاس است . این فعالیت هم جنبه سرگرمی دارد و هم یک فعالیت گروهی مفید است .

درنمایش عروسی معمولاً شخصیتها بیش از ۳ یا ۴ عدد بیشتر نیستند، تاباتوجه به فضای محدود کلاس وباستفاده از یک تکه پارچه ، به عنوان صفحه نمایش وچند دانشک آموز ، بتوان نمایش را به راحتی ترتیب داد. ۲ یا ۳ دانش آموز به عنوان عروسک گردان می توانند پشت پارچه صحنه نمایش قرارگیرند و ۲ نفر نیز دوطرف پارچه را می گیرند.

برای ساختن عروسکهای می توان از خود دانش آموزان ومادران آن ها کمک گرفت . کافی است باتکه پارچه های اضافی که درخانه دارند ومقداری کاموا واسفنج اقدام به درست کردن شخصیتهای نمایش کنند. قبل از اجرا بهتر است متن نمایش باهمکاری چند دانش آموز نوشته شود. می توان از کتابهای نمایشنامه که برای کودکان ونوجوانان منتشر می شود ویاز کتابهای داستان کمک گرفت ویاباهمفکری دانش آموزان براساس مطالعات قبلی ، وباستفاده از تجارب وخاطره های آنها شخصیتهایی راخلق نمود.

برای اینکه بتوان یک نمایش عروسی باهمکاری کلاس ترتیب داد، می توان طرز ساخت عروسکهارانیز به اختصار آموزش داد. هر شخصیت را یک یادودانش آموز با هم می توانند تهیه کنند. به این ترتیب برای یک نمایش ف تعدادی از دانشک آموزان مشارکت می کنند وروحیه کار جمعی رادرك می نمایند. در اینجا دونوع روش ساده ساخت عروسک برای آشنایی معلمین عزیز مورد اشاره قرار می گیرد:

روش ساخت عروسک (۱)

۱ - مقداری اسفنج یا پنبه را با جوراب نایلونی یا مقداری پارچه به رنگ پوست بدن می پوشانیم پارچه را به صورت دایره قیچی می کنیم سپس پائین جوراب یا پارچه را با نخ و سوزن می دوزیم و یا با نخ می بندیم. به این ترتیب سر عروسک آماده می شود. سپس اجزاء صورت شخصیت موردنظر را روی آن نقاشی می کنیم. برای موها نیز می توان مقداری کاموا به کار برد و آن را با چسب مایع یا سوزن ته گرد به سر عروسک متصل کرد.

۲ - حداقل نیم متر پارچه برای لباس عروسک که متشکل از تنه و دستها می باشد لازم است. تنه عروسک را مانند شکل (۱۰) می بریم. این شکل را می توان ابتدا روی کاغذ کشید و پارچه را از روی آن برید و با سوزن و نخ به هم دوخت. برای لباس آقایان می توان چند دکمه نیز روی لباس دوخت.

تنه باید طوری بریده شود که دست براحتی در آن قرار گیرد و انگشتان دست و انگشتان کناری در آستین ها حرکت داشته باشند. دو انگشت میانی می تواند سر عروسک را حرکت دهد.

۳ - اگر عروسک دختر یا زن است می توان از چادر نیز برای او استفاده کرد و تکه ای پارچه رنگی یا مشکی را به عنوان چادر با یک دوخت زیر گلوی عروسک متصل نمود.

۴ - حداقل دو متر و نیم پارچه نیز برای پرده نمایش لازم است تا عروسک‌گردان‌ها و عروسک‌ها در پشت آن قرار گیرند. این پارچه می‌تواند چلوار سفید یا هر پارچه ارزان قیمت دیگری باشد.

روش ساخت عروسک (۲)

مطابق الگو دست خود را روی یک تکه کاغذ می‌گذاریم و مانند شمل (۱۲) می‌کشیم. سپس کاغذ را از وسط تا کرده و از روی شکل قیچی می‌کنیم. الگو را روی یک پارچه دولا گذاشته و مطابق آن می‌بریم. یک سانتیمتر هم برای دوختن در نظر می‌گیریم. به این ترتیب سر و بدنه عروسک با هم آماده می‌شود.

این عروسک‌ها (آدمک یا به شکل حیوانات) را می‌توان با توجه به شخصیت‌های کتابهای داستانی که می‌خواهیم برای دانش‌آموزان معرفی کنیم و یا خواندن آن کتابها و کتابهای دیگری از یک نویسنده را توصیه نمائیم مورد استفاده قرار داد. کودکان نمایشهای دیواری - شنیداری استقبال کرده و از این طریق هم پیامهای آموزشی مناسب را منتقل می‌کنیم و هم به طور غیرمستقیم آنها را به مطالعه تشویق می‌کنیم.

۱۰ - برنامه‌های بازدید از کتابخانه : از فعالیتهای مفیدی که برای آشنایی دانش‌آموزان با مراکز فرهنگی ضروری است ترتیب برنامه‌هایی برای بازدید از کتابخانه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و یا بازدید از کتابخانه‌های عمومی است بویژه در شهرها که امکان این بازدید برای دانش‌آموزان وجود دارد. در طی این بازدیدها دانش‌آموزان با محیط کتابخانه نحوه استفاده و شرایط عضویت در آن آشنا می‌گردند و برای مطالعه و انجام تحقیقات از این کتابخانه‌ها نیز کمک می‌گیرند. قبل از بازدید بهتر است هماهنگی لازم با کتابدار و درخواست توضیحات به زبان ساده برای دانش‌آموزان به عمل آید.

کتابخانه‌های عمومی (چه کانون پرورش فکری و چه کتابخانه‌های تحت پوشش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) در صورت برقراری تماس با مسئولان آنها می‌توانند پشتیبان خوبی برای کتابخانه‌های مدارس باشند. مدارس نیز در صورتی که کتابخانه آموزشی داشته باشند می‌توانند ساعت استفاده از کتابخانه را در بین برنامه‌های درسی پیش بینی کنند.

با توجه به فعالیتهای فوق معلمین محترم می‌توانند نقش مهمی در ایجاد انگیزه، روحیه کاوشگری، آشنایی با منابع و پویا کردن چرخه تحقیق در بین دانش‌آموزان ایفا نمایند. بنابراین با فعال کردن کتابخانه کلاسی به کمک فعالیتهای جانبی به مرور دانش‌آموزان به مطالعه کتابهای مختلف می‌پردازند مطالب بیشتری را یاد می‌گیرند مهارتهای خواندن آنها ارتقاء یافته و به مرز مطالعه مستقل و خودآموزی می‌رسند.

پی‌نوشت‌ها :

- ۱ - علی‌اکبر شعاری‌نژاد، ص ۱۰۶ - ۱۰۵
- ۲ - شیفته سلطانی، خودآموزی کتابداری یا چگونه یک کتابخانه کوچک بسازیم؟ تهران: نشر کتاب، ۱۳۷۱: صص ۸۱ - ۸۰
- ۳ - شیفته سلطانی، همان، صص ۷۰ - ۶۹
- ۴ - دوره‌های کوتاه‌مدت کتابداری معمولاً سالی یکبار در کتابخانه ملی ایران و در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز برنامه‌ریزی و آموزش نیروی انسانی برگزار می‌گردد و کتابداران و علاقه‌مندان از سراسر کشور در این دوره‌ها شرکت می‌کنند.
- ۵ - سوزان هارتمن. آموزش خیاطی کودکان/ ترجمه محمدرضا پنجوانی، تهران: صریر قلم، ۱۳۷۳: ص ۲۷

فصل سوم

شناخت نیازها و علائق مطالعاتی دانش‌آموزان دبستانی

نیازها و خصوصیات رشد ذهنی دانش‌آموزان

فعالیت‌های معلم در مدرسه می‌تواند به پرورش فکری، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، دینی و بهداشتی دانش‌آموزان منجر شود؛ به شرطی که این فعالیت‌ها اعم از آموزشی و پرورشی با رشد طبیعی و عقلی و نیازهای مطالعاتی دانش‌آموزان تطبیق داشته باشد. برخی از روان‌شناسان معتقدند معلم هنگامی می‌تواند در کار خود توفیق یابد که شیوه‌های زیر را به کار برد:

- ۱ - به نیازها و علاقه‌های خاص کودک توجه داشته باشد.
 - ۲ - تا می‌تواند هر شاگرد را مطابق با رشد طبیعی و استعدادش آموزش دهد.
 - ۳ - به کودک یاری دهد تا پیوسته مفهوم‌ها و مهارت‌های تازه را به کار برد.
 - ۴ - از تعهد و دلبستگی شاگرد بهره گیرد و هرگز او را با دیگران مقایسه نکند.
 - ۵ - از سخنان کنایه‌آمیز، ریشخند، تحقیر، تهدید و اعمال زور دوری جوید.
- همچنین مازلو در مورد انگیزه‌های انسانی یک نظریه ارائه داده است. پنج نیاز اساسی را باز می‌شناسد که در یک سلسله مراتب با یکدیگر پیوند حاصل کرده‌اند. این نیازها عبارتند از: نیازهای زیستی، نیاز به امنیت، نیاز به دوست داشتن، نیاز به احترام و نیاز به خودیابی. مازلو یک نیاز ششمی را برای دانش و آگاهی اضافه می‌کند اما مستقیماً آن را به سلسله مراتب نیازهای اساسی مربوط نمی‌سازد. نمودار شماره یک سلسله مراتب نیازهای مازلو را نشان می‌دهد.

باتوجه به مباحث روان‌شناسی در برآوردن نیازهای معنوی انسانی ادبیات و هنر نقش مهمی می‌توانند داشته باشند. حتی نیازهایی مانند امنیت خاطر و نیاز به محبت (دوست داشتن و دوست داشته شدن) از طریق مطالعه کتابهای مناسب کودکان می‌تواند شکل بگیرد.

برای مثال عشق یک مادر به کودک و تلاش وی برای نجات او از خطرات در یک کتاب داستانی می‌تواند کودک خواننده را سرشار از احساس محبت کند.

کودکان از آغاز ورود به دبستان در جنبه‌های مختلف رشد با هم متفاوت هستند و از لحاظ آمادگی و شور و علاقه به کار با همه اختلاف محسوسی دارند ولی دارای خصوصیات و علائق مشترکی هستند که به مربی کمک می‌کند تا آنها را با محیط جدید مانوس کند. گروه‌های سنی کودکان و نوجوانان که براساس آن برای آن‌ها کتاب و سایر مواد خواندنی تهیه می‌شود عبارتند از:

گروه سنی الف : سالهای قبل از دبستان

گروه سنی ب : سالهای اول دبستان (کلاس اول، دوم و سوم)

گروه سنی ج : سالهای آخر دبستان (کلاس چهارم و پنجم)

گروه سنی د : سالهای نوجوانی (راهنمایی)

گروه سنی هـ : سالهای جوانی (دبیرستان)

از این گروه‌های سنی دو گروه متعلق به دانش‌آموزان دبستانی است. یعنی گروه ب و ج. گاه شما در میان کتابهای منتشره در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان گروه سنی (ی) را نیز می‌بینید که کتابهایی برای مطالعه اولیا و معلمان است.

البته این مرزبندی‌ها نسبی است و می‌توان در سنین مرز بین دو گروه از کتابهای مناسب گروه بالاتر یا پایین‌تر باتوجه به خصوصیات دانش‌آموزان استفاده کرد.

پیاژه چهار عامل را که به رشد ذهنی کودک کمک می‌کند چنین برمی‌شمارد:

۱ - عواطف - احساسی را بوجود می‌آورد که این احساس، انگیزه‌ای برای یادگیری می‌شود.

۲ - رشد جسمی - در خلال تغییرات تدریجی سلسله اعصاب، ساختهای ذهنی رشد می‌یابند و کودک قادر به درک بیشتری می‌شود.

۳ - تجربه - عامل مهم دیگری در رشد ذهنی است کودکان تنها در جریان تجربیات گوناگون است که می‌توانند خودشان یاد بگیرند و برای خودشان کشف کنند.

۴ - تفویض اجتماعی - تعامل موثر با اشخاص دیگر مخصوصاً پدر و مادر، معلمان و همبازیها است. با وجود این ساختهای ذهنی کودک باید دارای رشد کافی باشد تا توانایی درک و درونسازی اطلاعاتی که بوسیله دیگران به او داده می‌شود داشته باشد. بنابراین تمامی این چهار عامل با هم عمل می‌کنند تا به رشد کودک کمک کرده و عدم تعادل کافی برای انگیزه یادگیری را خلق نمایند.

پیاژه تاکید می‌کنند که تجربیات کودک و نیز محیط فرهنگی او بر روی سن مربوط به هر مرحله رشد موثر است.

چهار مرحله رشد کودک از نظر پیاژه عبارتند از:

- ۱ - مرحله حسی - حرکتی (از آغاز تولد تا ۱۸ ماهگی)
 - ۲ - مرحله پیش عملکردی (از یکسال و نیم تا حدود ۷ سالگی)
 - ۳ - مرحله عملکردهای عینی (از ۷ تا ۱۲ سالگی)
 - ۴ - مرحله عملکردهای صوری (قیاسی) (از ۱۲ تا ۱۵ سالگی)
- در اینجا با توجه به گروه سنی دانش‌آموزان در دبستان به مرحله سوم یعنی عملکردهای عینی پرداخته می‌شود.
- کودک در تمام دوران پیش عملکردی آنچه را که در عمل یاد گرفته است به تدریج در مرحله تجسمی از نوبازسازی می‌کند به همین دلیل در اوایل دوره عملیات ملموس (عینی) است که کودک توانایی آن را می‌یابد که در ذهنش الگو یا مفهومی را حفظ و نگهداری کند.
- کودک در این مرحله ابقای حجم را یاد گرفته است یعنی درک می‌کند که اگرچه ممکن است ارتفاع آب در دو لیوان (بلند و باریک، کوتاه و پهن) متفاوت باشد اما مقدار محتوای آنها یک اندازه است. پس ابقای یکی از فراگیرهای اصلی کودک در مرحله عملکردهای عینی است و به این دلیل این عملکردها را عینی می‌نامند که تنها برای اشیایی به کار می‌روند که از نظر فیزیکی در مقابل کودک وجود دارند. در مرحله بعد کودک قادر خواهد بود عملکردهایی را بر روی مفاهیم ذهنی یا اشیایی که نمی‌بیند انجام دهد. یعنی کودک می‌تواند به طور ذهنی جهت تفکرش را معکوس کند. او می‌داند چیزی که بتواند جمع شود می‌تواند تفریق هم شود. او می‌تواند از راهی که به مدرسه رفته است بازگشته و به خانه برسد.
- یک کودک در این مرحله می‌تواند اشیاء را برحسب صفات آنها مانند رنگ، شکل یا اندازه طبقه‌بندی کند. او درک می‌کند که سلسله مراتبی از طبقات وجود دارد و بعضی از طبقات در حقیقت جزئی از طبقات بزرگتر هستند. یک کودک در مرحله عملکردهای عینی می‌تواند اشیاء را برحسب بعضی از ابعاد کمی آنها مانند اندازه یا وزن مرتب کند. مرتب کردن اشیاء برحسب ابعاد یا وزن یا ... را ردیف کردن می‌نامند.
- عمل ردیف کردن چند قطعه چوب برای کودک در این دوره بدین ترتیب است که او نگاهی به تمامی چوبها می‌اندازد و بی‌درنگ آنها را مرتب می‌کند.
- در این دوره کودکان قادر به تجسم و تغییر شکل اشیاء نیز هستند. بازیهای باقاعده‌ای که ماهیت جمعی دارند شکل می‌گیرند و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند. حس عدالت و احترام دوجانبه و احساس وظیفه در این دوره بوجود می‌آید.
- علائق مطالعاتی
- سالهای اول دبستان (۶ و ۷ سالگی)

در این سنین کودک مهارت‌های خواندن را فرا می‌گیرد و تجربه می‌کند. قصه‌گویی و خواندن داستان توسط والدین یا معلم برایش لذت‌بخش است. کودک در این سنین خیال‌پرداز است لذا به افسانه‌ها (داستانهای تخیلی) گرایش پیدا می‌کند.

هنوز واژگان و دانش پایه او محدود است بنابراین باید کتابهایی با سبک نگارش ساده و مصور در اختیار او گذاشت. متن کتاب زیر باید کوتاه باشد تا او به راحتی بتواند در یک نشست آن را بخواند. داستانهایی در مورد محیط خانواده و روابط سالم و سازنده اعضای خانواده با هم و یا دوستی‌ها و همکاری‌های گروه‌های کودکان به او چگونگی برخورد با دیگران و مشکلات را می‌آموزد.

سالهای میانه دبستان (۸ و ۹ سالگی)

در این سنین مهارت‌های خواندن توسعه می‌یابد و برحسب جنسیت دانش‌آموز، علاقه‌مندی خاص به علوم و فنون پیدا می‌شود. در این سنین کودکان رغبت به جمع‌آوری مجموعه‌های گوناگون (کلکسیون) دارند برای مثال انواع کبریت، تمبر، عکسهای شخصیت‌های کارتونی، پروانه و غیره را جمع‌آوری می‌کنند. آنها در این سنین بسیار پرتحرک هستند و از خواندن داستانهای بلندتر درباره گروه‌های کودکان سرزمین‌های دیگر کتابهای علمی و تاریخی و سرگذشت‌نامه‌ها لذت می‌برند. هنوز بین عالم واقعیت و خیال‌نوسان دارند لذا هنوز از افسانه‌ها لذت می‌برند. از داستانهای ماجراجویی و قهرمانی نیز لذت می‌برند. آنها می‌توانند درباره کتابهایی که می‌خوانند بحث کنند و این نکته‌ای است که معلمان باید به طور دقیق به آن توجه داشته باشند تا دانش‌آموز را به سوی خواندن مستقل سوق دهند.

سالهای آخر دبستان (۱۰ و ۱۱ سالگی)

گروه همسالان در این سنین بیش از گذشته اهمیت می‌یابد. ماجراهای واقعی نظر آنها را جلب می‌کند. خواندن شرح حال بزرگان، دانشمندان، مخترعان و مکتشفان توجه آنها را جلب می‌کند. توجه آنها به افسانه‌ها کم می‌شود و بیشتر واقع‌گرا می‌شوند. دانش‌آموزان بیشتر به مباحث علمی و تاریخی و ادبیات گرایش پیدا می‌کنند و به دنبال مطالب جدید و یافتن پاسخ پرسش‌هایشان هستند. کتابهای مرجع مانند دایره‌المعارفها و فرهنگ‌نامه‌ها کمک بزرگی برای جواب به پرسش‌های فراوان آنها می‌باشند.

سالهای ۹، ۱۰ و ۱۱ سالگی را می‌توان مرحله قبل از بلوغ نامید. از ویژگی‌های دختران و پسران در این مرحله گرایش به فعالیت و تحرک است و این نشانه آن است که می‌خواهند به محیط خود تسلط پیدا کنند.

در این دوره سخت به خواهران و برادران معترض می‌شوند. حتی در اواخر این دوره چون دیگر از والدین تقلید نمی‌کنند و حتی با آنها به مخالفت برمی‌خیزند، عضویت آنها در

گروه‌های سالم در کلاس‌های آموزشی و بحث عمومی درباره شرح حالها و زندگی خدمتگزاران بشر از طریق کتاب، فیلم و تلویزیون، بر گذر آنها از این مرحله بسیار کمک می‌کند.

توانایی‌های خواندن کودکان

توجه به مهارت‌های خواندن و تسلط بر زبان که به تدریج کامل می‌شود برای ارائه خواندنی‌های مناسب به کودکان امری مهم است.

در سالهای اول دبستان که واژگان پایه کودک هنوز محدود است کتابها باید با دقت فراوان انتخاب شوند و برای مطالعه در دسترس او گذاشته شوند.

عدم تعادل در نوشته کلمات دشوار و دور از ذهن، توصیف‌های طولانی، تشبیهات عامیانه، اصطلاحات نامفهوم و خارج از محدوده تجربه کودک، او را در نخستین گامها از خواندن مستقل بیزار می‌کند و کشش لازم برای ایجاد علاقه‌مندی به مطالعه را در او از بین می‌برد. در سالهای میانه دبستان سرعت و مهارت خواندن بیشتر می‌شود و دروسی که ارائه می‌شوند سبب افزایش دایره لغت کودکان می‌گردند.

طفل به بعضی صنایع شعری و ادبی آگاهی می‌یابد و تا حدودی انواع نوشته‌ها و سبکها برایش مطرح می‌شود. به کیفیت نوشته‌ها توجه می‌کند و نسبت به آنها دیدی انتقادی می‌یابد.

در سالهای آخر دبستان تسلط او بر زبان به اندازه‌ای است که به عنوان یک خواننده مستقل می‌تواند به مطالعه انواع خواندنی‌ها بپردازد.

گنجینه لغات او غنی‌تر شده است. بخصوص اگر علاقه‌مندی به خواندن و عادت به مطالعه در او ایجاد شده باشد. اصطلاحات ساده، ضرب‌المثل‌ها، استعارات و تشبیهات ساده ادبی را درمی‌یابد. ولی بسیاری از اشعار بزرگان را هنوز باید برایش معنی کرد مگر آنکه شعر ساده و در محدوده زندگی و تجربه او باشد. سبکهای ادبی را نیز با کمی دقت باز می‌شناسد و نسبت به نوشته هنرمندانه حساسیت نشان می‌دهد. به صامت خوانی و تندخوانی تا حدودی مسلط شده است بخصوص اگر نوشته گیرا و هماهنگ با احتیاجات او باشد. از نوشته روان و کلماتی با رسم‌الخط آشنا بهتر استفاده می‌کند.

علاوه بر توجه به خصوصیات مشترک در هر گروه سنی باید توجه داشت که محیط زندگی دانش‌آموزان نیز در ارائه خواندنی‌ها موثر است. مناطق گوناگون جغرافیایی در کشور با آداب و رسوم مختلف زندگی در شهر یا روستا با نیازها و علائق مطالعاتی کودکان رابطه مستقیم دارد. پس باتوجه به همه جوانب می‌توان کتابهایی در جنبه‌ها و زمینه‌های مختلف

زندگی از دوران گذشته تاکنون و از سرزمین‌ها و محیط‌های جغرافیایی گوناگون ارائه کرد
و برای مطالعه آزاد از طریق کتابخانه کلاسی در دسترس دانش‌آموزان گذاشت.

- ۱ - محمد پارسا، روان‌شناسی رشد کودک و نوجوان. تهران: بعثت، ۱۳۷۰: ص ۸۲
- ۲ - برنارد لاول، حافظه و یادگیری. ترجمه غلامرضا احمدی، تهران: ققنوس، ۱۳۷۲: ص

۱۸۷

3 - Social Transmission

4 - Interaction

- ۵ - بنفشه حجازی، ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ویژگی‌ها و جنبه‌ها. تهران: روشنگران، ۱۳۷۴: ص ۶۳

۶ - بنفشه حجازی، همان، صص ۶۵ و ۷۳ - ۷۲

7 - Collection

- ۸ - فرهنگنامه کودکان و نوجوانان که اولین دایره‌المعارف برای گروه‌های سنی در کشور می‌باشد توسط شورای کتاب کودک تهیه و منتشر شده است در حال حاضر ۶ جلد آن موجود است.

۹ - لیلی ایمن؛ توران خمارلو، مهدخت دولت‌آبادی. گذری در ادبیات کودکان. تهران:

شورای کتاب کودک، ۱۳۵۴: ص ۴۱

۱۰ - بنفشه حجازی، همان، ص ۷۹

۱۱ - لیلی ایمن، همان

۱۲ - پیشین

۱۳ - بنفشه حجازی، همان، ص ۸۴

فصل چهارم

انواع خواندنی‌های کودکان

تعریف و اهداف ادبیات کودکان

تعاریف گوناگونی از ادبیات کودکان شده است که از میان آنها به چند تعریف اشاره می‌شود:

ادبیات کودکان حاصل تلاش هنرمندانه‌ای است که در قالب کلام (کلمات) عرضه می‌شود و با زبان و شیوه‌ای مناسب و در خور فهم کودک او را به سوی رشد (کمال) هدایت کند. ادبیات کودکان به مجموعه آثار و نوشته‌هایی گفته می‌شود که به وسیله نویسندگان متخصص برای مطالعه آزاد کودکان تهیه می‌شود و در همه آنها ذوق و سطح رشد و نصیح کودکان مورد توجه است.

در تعریف دیگری آمده است: تمامی آثاری که در تمام حوزه‌های دانش بشری برای کودکان نوشته می‌شود و در آن خلاقیت هست ادبیات کودکان می‌باشد. نکته مهم درباره این ادبیات این است که برای مطالعه آزاد و غیردرسی کودکان نوشته شده‌اند و از طریق آن می‌توان نیازهای عاطفی، فرهنگی، اجتماعی و علمی آنها را پاسخ داد و به رشد شخصیت کودکان کمک کرد.

از اهداف ادبیات کودکان معرفی ارزش‌های الهی و انسانی؛ آشنا ساختن کودک با محیط زندگی و زیبایی‌ها و مشکلات آن شناخت میراث فرهنگی و جایگاه اجتماعی خود است. لذا بهتر است دو هدف اصلی را مورد توجه قرار دهد:

- ۱ - لذت بهره‌وری کامل از دوران کودکی را به کام مخاطب‌هایش بریزد.
 - ۲ - کودکان را برای داشتن آینده‌ای بهتر و رویارویی با بن‌بست‌های زندگی آماده سازد.
- به این ترتیب ادبیات کودکان می‌تواند به پرورش استعدادهای علمی و ذوق هنری کودکان کمک کرده و گنجینه دانش و اطلاعات آنها را پربار سازد.

انواع ادبیات کودکان

کلیه خواندنی‌های کودکان را که به قصد مطالعه آزاد آنها نگاشته شده است می‌توان از نظر موضوعی به سه گروه کلی تقسیم کرد: داستان، غیر داستان و شعر داستان

داستان به نوشته‌ای گفته می‌شود که در آن نویسنده فکر اصلی خود را با استفاده از یکسری رویداد و ماجرا در قالب حکایتی به خواننده ارائه می‌دهد.

حکایت، سلسله ماجراهای شیرین و اغلب کوتاهی است که توسط نویسندگان یا شاعران خلق می‌شود. حکایت‌ها دارای نتیجه‌های اخلاقی و دربردارنده پندها و اندرزهای اجتماعی برای کودکان و نیز بزرگان می‌باشد. حکایت می‌تواند بر دو گونه منظوم و منثور باشد که در ادبیات کودکان حکایت منثور بیشتر کاربرد دارد. (حکایت‌های منظوم نیز به صورت نثر بازنویسی می‌شوند) از مشهورترین حکایت‌ها می‌توان از حکایت لقمان حکیم، حکایت‌های گلستان و بوستان سعدی و مثنوی مولوی نام برد.

داستانها می‌تواند جنبه غیرواقعی داشته باشند و یا با الهام از واقعیات زندگی نوشته شوند ولی در هر دو صورت باید قابل قبول باشند.

در داستان‌های کودکان نیز از همه قواعد داستان‌نویسی استفاده می‌شود اولاً داستان خوب کل واحد و یکپارچه‌ای است و در آن نوعی درگیری وجود دارد که منجر به بحران - هرچند جزئی - می‌شود. همه عناصر داستان وجودشان در آن داستان ضروری است و در خدمت هدف اصلی داستان است. داستان مقدمه، تنه و موخره (ابتدا، میانه و پایان) دارد.

در بوجود آمدن یک داستان خوب هم سبک نگارش و شیوه پرداختن به موضوع مهم است و هم انتخاب موضوع. همین طور قالبی که موضوع در آن ریخته می‌شود و قابل باور بودن شخصیت‌ها و محیطی که داستان در آن جریان دارد نیز دارای اهمیت است.

اصولاً مغز انسان نیز اطلاعات را به شکل روایتی سازمان می‌دهد و برای یادآوری نیز این روش سهل‌تر است. به همین دلیل معلمان و مربیان باتجربه برای یادگیری بیشتر و عمیق‌تر دانش‌آموزان می‌توانند بسیاری از دروس را در قالب داستان بازگو کنند و قصه‌گویی و استفاده از داستان‌ها مناسب‌ترین راه‌های تشویق به مطالعه محسوب می‌شود.

داستانها در قلب انسانها جای دارند. این توانایی داستان است که احساسات، عقاید و اطلاعات را به شکل روایتی تعریف می‌کند و آن را ابزاری موثر برای ارتباط و آموزش می‌سازد.

۱ - افسانه‌ها

افسانه‌ها داستان‌هایی هستند که عوامل تخیلی در آنها به کار رفته به طوری که امکان وقوع آنها در عالم واقعیت غیرممکن است مانند جادوگری که پرواز می‌کند یا دماغ عروسک چوبی سخنگو و بازیگوشی که با هر بار دروغ گفتن دراز و درازتر می‌شود.

افسانه‌ها انواع گوناگون دارند:

الف - افسانه عامیانه یا قصه‌ها

قصه‌ها و حکایاتی هستند که از روزگار کهن میان مردم رایج بوده و سینه به سینه نقل شده‌اند تا به نسل امروزی رسیده‌اند. این قصه‌ها نویسنده یا گوینده مشخصی ندارند و در

طول زمان از سرزمینی به سرزمین دیگر سفر کرده و براساس فرهنگ و دیدگاههای هر قوم تغییراتی یافته‌اند. پس می‌توان گفت افسانه‌های عامیانه یا قصه‌ها همزاد بشر و یا نخستین خویشاوند بشر است و قبل از پیدایش خط به صورت شفاهی وجود داشته است. باید توجه داشت ساختار قصه‌ها چه کوتاه باشند و چه بلند، بسیار ساده است و با ساختار داستان به مفهوم امروزی تفاوت دارد.

معمولاً افسانه‌های ملل مختلف علیرغم فاصله جغرافیایی، شباهتهای بسیاری باهم دارند. علت این امر را علاوه بر دادوستدهای فرهنگی می‌توان در غم‌های مشترک و مشابه مردم جستجو کرد.

از خصوصیات افسانه‌های عامیانه این است که صفات و فضایل نیک انسانی مورد توجه است و همیشه در پایان نیکی بر بدی پیروز می‌شود. تیپ شخصیت‌ها نیز تقریباً یکی است. برای مثال پسر کوچکتر همیشه باهوشتر است و یا دخترک فقیر و تحت ستم به ثروت و آزادی دست می‌یابد. فقرا مهربان و ثروتمندان سنگدل و ظالمند.

این‌گونه افسانه‌ها معمولاً طرح خاصی نیز دارند بدین معنی که شخصیت‌های اصلی اغلب در همان چند جمله اول معرفی شده سپس با گره یا مشکل اصلی مواجه شده و طی ماجرای سریع و پرحادثه این گره به دست محبوبترین قهرمان افسانه گشوده می‌شود.

افسانه‌های عامیانه معمولاً قرن‌ها بعد از به وجود آمدن در هر کشور، توسط شخص یا اشخاص گردآوری و نگارش شده است. مانند برادران گریم در آلمان، شارل پرو در فرانسه و صبحی مهتدی در ایران.

این مجموعه‌ها الهام‌بخش بسیاری از نویسندگان برای آفرینش‌های ادبی در این حوزه بوده است.

انواع افسانه‌های عامیانه عبارتند از:

افسانه‌های توأم با تکرار: از ساده‌ترین و کوتاهترین قصه‌ها هستند. مانند مهمان‌های ناخوانده، شنگول، منگول و حبه انگور، کدوی قلقله زن و موش دم بریده (دم‌دوز) افسانه‌های حیوانات سخنگو: بیشتر به دادن پند و اندرز پرداخته و مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی را تحمیل می‌کنند مانند روباه و کلاغ یا لاک‌پشت و خرگوش، نمونه‌های آنها در مرزبان‌نامه و کلیله و دمنه یافت می‌شود.

افسانه‌های جادویی: یک عامل غیرواقعی و جادویی در آنها وجود دارد مانند علاءالدین و چراغ جادو و یا جک و لوبیای سحرآمیز. امروزه صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و نویسندگان کودکان براین باورند که

در کاربرد این افسانه‌ها جنبه منفی آن بر دیگر جنبه‌اش غلبه دارد.

افسانه‌های حماسی و قهرمانی : از افسانه‌های اسطوره‌ای هستند که غرور ملی و پهلوانی را در مخاطب بیدار می‌کنند مانند داستان‌های شاهنامه فردوسی که به زبان ساده برای کودکان و نوجوانان بازنویسی شده است.

افسانه‌های فکاهی و طنزآمیز : در این نوع بیشتر حرکات و گفته‌های شخصیت‌های اصلی داستان با طنز و شوخی همراه است. گاه حماقت شخصیت اصلی، گاه دانایی او موجب خنده می‌شود. داستان‌های ملانصرالدین از اینگونه‌اند.

افسانه‌های اساطیری : پیرامون مسائل مربوط به خلقت هستی و پیدایش انسانها و حیوانات و یا درباره خدایان است. در این افسانه‌ها قهرمان داستان معمولاً خدا را دارد و با تمام قدرت و توانایی نقطه ضعفی هم در او وجود دارد. این قهرمانان گاه مورد تائید خدایان هستند و گاه علیه آنها شورش می‌کنند. مانند داستان‌های قدیم یونان درباره قهرمانان افسانه‌ای از جمله هرکول و یا آرش کمانگیر در ایران، مطالعه این افسانه‌ها در سالهای اول و میانه دبستان توصیه نمی‌شود.

زیرا هنوز مبادی اعتقادی کودکان شکل کامل نگرفته است ولی در سنین آخر دبستان می‌تواند برایشان لذت‌بخش و آموزنده باشد.

افسانه‌های عاشقانه : در دوران کودکی بچه‌ها سرشار از محبت و عشق هستند و عشق برای آنها روحانیت خاصی دارد و همیشه سالم و آسمانی است. در این نوع از افسانه‌ها، شخصیت‌ها برای رسیدن به محبوب خود با همه مشکلات مبارزه می‌کنند مانند زیبای خفته. این افسانه‌ها در تلطیف عواطف کودکان بویژه در سالهای آخر دبستان که دوره قبل از بلوغ یا ابتدای بلوغ است نقش سازنده‌ای دارد و در تحکیم ارزشهای انسانی مانند فداکاری شجاعت و پایداری که از مهمترین عوامل برای پیروزی در عشق است موثرند افسانه محبت از ادبیات عامیانه ایران و گل ارغوانی از این نوع هستند.

ب - افسانه‌های جدید

این افسانه‌ها با الهام از افسانه‌های عامیانه شکل گرفتند. دارای نویسنده هستند و نویسنده آداب و رسوم زمان خود را در آنها منعکس کرده است. تنوع افسانه‌های جدید نیز مانند افسانه‌های عامیانه است فقط نوع جدیدی از آنها وجود دارد که به انواع قبلی اضافه می‌شود.

افسانه‌های علمی - تخیلی : این افسانه‌ها براساس دانسته‌های علمی زمان و حدسیات و تخیل نویسنده ساخته می‌شود مانند داستان‌های نویسنده فرانسوی ژول ورن و یا هوشمندان سیاره اوراک اثر خانم کلهر نویسنده معاصر ایرانی.

۲ - داستانهای واقعی

این داستانها گرچه ساخته و پرداخته ذهن نویسنده هستند ولی با الهام از زندگی و ماجراهای آن نوشته شده‌اند و امکان وقوع آنها غیرممکن نیست. مانند به دنیا آمدن خواهر یا برادری کوچک در خانواده و عکس‌العمل‌های کودک بزرگتر در مقابل تازه‌وارد. این گروه نیز انواع مختلف دارد که عبارتند از :

داستانهایی از صحنه‌های مختلف زندگی اطفال : این ماجراها می‌تواند درباره مسائل زندگی روزمره و مشکلات بچه‌ها باشد مانند ماجراهای احمد و سارا
داستانهای حیوانی : بازگوکننده زندگی حیوانات در طبیعت و در تماس با انسانها هستند مانند سپید دندان اثر جک لندن

داستانهای ماجراجویی : در این داستانها ماجرای تند و پر از فراز و نشیب مطرح می‌شود و مساله انتظارآفرینی که از خصیصه‌های داستان است در سطح بالایی در این داستانها وجود دارد مانند داستان‌های تام سایر و هکل بری فین. اثر مارک تواین یا امیل و کارآگاهان اثر اریش کستنر. از آنجا که این داستانها هیجان‌آور هستند برای سنین آخر دبستان که حس ماجراجویی دارند مناسب می‌باشند.

داستانهای ماجراجویی واقعی در درمان کندخوانی موثرند زیرا جریان تند داستان چنان خواننده را به خود مشغول می‌کند که به سرعت پیش می‌رود و خواندن دیگر برایش عمل مشکلی جلوه نمی‌کند. بخصوص اگر زبان داستان ساده و روان باشد. این داستانها را می‌توان به دانش‌آموزان کلاسهای چهارم و پنجم دبستان برای تمرین تندخوانی پیشنهاد کرد.

داستانهای تاریخی : شخصیت‌ها و وقایع شناخته شده تاریخی در این نوع به کار گرفته می‌شوند البته ممکن است شخصیت‌ها و وقایع غیرحقیقی نیز به صورت ماهرانه به کار روند. در این داستانها صحت و دقت زمان و مکان و حفظ هماهنگی حوادث مختلف اهمیت دارد.

داستانهای طنزآمیز و فکاهی : این داستانها با شوخ‌طبعی مسائل زندگی روزمره را مطرح می‌کنند. موقعیت‌ها و حوادث خنده‌دار مانند نکته‌سنجی و تیزهوشی قهرمان داستان موردنظر نویسنده است. در این داستانها باید از خفیف کردن و مسخره کردن دیگران برای خنده اجتناب کرد.

داستانهای عاشقانه : این داستانها احساس عشق را که در سنین آخر دبستان و دوره راهنمایی کاملاً طبیعی است به صورتی کاملاً لطیف و غیرمستقیم و به دور از صحنه‌های تحریک‌آمیز مطرح می‌کند مانند بابالنگ‌دراز و دشمن عزیز اثر جین وبستر
غیر داستان

امروزه با فن آوری نوین در عصر ارتباطات و اطلاعات کودکان در معرض انواع اخبار و اطلاعات از سراسر دنیا می باشند و باتوجه به اینکه کودکان کنجکاو هستند انواع پرسش ها به ذهن آنها می رسد که معلمان به تنهایی از عهده پاسخ دادن به آنها برنمی آیند. لذا ضروری است جهت پاسخ به سئوالات گوناگون کودکان و ارضای حس کنجکاوی آنها در زمینه های گوناگون از مواد خواندنی غیردرسی کمک بگیریم.

غیرداستانها انواع گوناگون دارند از جمله :

کتابهای علمی : در مسائل گوناگون علمی و در رشته های مختلف به زبان ساده نوشته می شوند. استفاده از این کتابها سن خاصی ندارد حتی برای کودکان پیش دبستانی کتابهای تصویری علمی منتشر می شود مانند چگونگی به دنیا آمدن جوجه از تخم یا مراحل دگردیسی قورباغه

کتابهای دانش اجتماعی : این کتابها سرزمینها و آداب و رسوم ملل مختلف را معرفی می کند و درمورد پدیده هایی گوناگون اجتماعی مانند گرسنگی، فقر، جنگ، مرگ و وجود تبعیضات در جوامع مختلف و ... بحث می کند.

این کتابها نیز برای دانش آموزان سالهای آخر دبستان مفید است و به شناخت زندگی مردم در استانهای کشور و کشورهای مختلف توجه پیدا می کنند.

کتابهایی درباره اختراعات و اکتشافات : مطالعه تلاشها و پشتکار دانشمندان و یافتن نکات مجهول جالب توجه است و اهمیت علاقه به کار و تلاش مداوم را به دانش آموزان می آموزد. کتابهایی درباره فعالیت ها و سرگرمی ها : این کتابها برای غنی کردن اوقات فراغت، سرگرمی و یا آموختن فن و هنر خاصی موردتوجه است. این کتابها از نظر موضوع بسیار متنوعند مانند مراحل یادگیری یک بازی تا مراحل ساختن اشیاء مختلف

زندگی نامه ها : در سنین آخر دبستان که گروه های همسال مطرح هستند و کودک به دنبال یک الگوی قابل تقلید است خواندن شرح حال بزرگان دین و ادب و یا شخصیت های برجسته تاریخی و دانشمندان می تواند در شکل گیری الگوهای وی موثر باشد.

البته در دوره ابتدایی این شرح حالها باید به صورت ماجرای کوتاهی از زندگی یک فرد باشد و سپس در دوره راهنمایی و دبیرستان دانش آموز به خواندن شرح حال های مفصل تر رغبت پیدا می کند.

کتابهای مرجع : کتابهایی هستند که برای مطالعه سراسر متن مورد استفاده قرار نمی گیرند بلکه برای به دست آوردن اطلاعی خاص مورد مراجعه قرار می گیرند. ساختار این کتابها به صورت الفبایی است مانند واژه نامه ها و دایره المعارفها

شعر کودک

شعر کودک از ابتدایی‌ترین و مهمترین وسایل آموزشی کودکان محسوب می‌شود. اصولاً انسان به صورت غریزی از وزن و موسیقی لذت می‌برد. شاید لایه‌ها را بتوان از قدیمی‌ترین اشعار عامیانه دانست که مادران در سرزمین‌های گوناگون برای آرام کردن اطفال خویش به کار برده‌اند.

از میان اشعار عامیانه که سراینده مشخصی ندارند و سینه به سینه نقل شده اند مثل‌ها و چیستانها بیشتر مورد توجه بچه‌ها قرار گرفته است.

مثلها داستان‌واره‌های منظوم و موزونی هستند که لزوماً معنی و پیام خاصی ندارند و بیشتر ریتم و آهنگ و تکرار آنهاست که سبب جذب بچه‌ها می‌شود.

مانند مثل معروف دویدم و دویدم، سر کوهی رسیدم ...

بعد از مثلها می‌توان از ترانه‌ها نام برد که تاکیدشان بیشتر بر وزن است و موضوع آموزشی واحدی دارند و بیشتر برای کودکان پیش از دبستان مطرح است مانند حسنی نگو یه دسته گل

شعر معاصر کودکان چند شکل دارد: ۱ - بازی و تفنن، ۲ - آموزشی، ۳ - قصه منظوم و

۴ - شعر ناب

برای مثال شعر یه توپ دارم قلقلیه از بازی کودکان الهام گرفته است.

شعر آموزشی نیز اغلب در کتابهای درسی از شعرای قدیم یا معاصر آمده است مانند رنج و گنج سروده مرحوم محمدتقی بهار

قصه منظوم از دو عنصر عمده برای جذب بچه‌ها برخوردار است: ۱ - جاذبه قصه و حکایت و حالت ماجراجویی و انتظارآفرینی آن، ۲ - شعر بودن کلام و نظم و موسیقی درونی و برونی کلام

لازم به ذکر است که قصه‌های منظوم معمولاً در داستانهای کودکان و نوجوانان جای می‌گیرند و مقصود از شعر کودک بیشتر سه نوع دیگر می‌باشد.

شعر ناب کودکان شعری است که تمام ویژگی‌های یک شعر کامل را دارد و در اصول با شعر بزرگسالان تفاوتی ندارد. زبان، قالب، وزن، احساس، عاطفه، تخیل و ... که امتیازات اولیه شعر است در آن دیده می‌شود.

با این تفاوت عمده که همه چیز را از زاویه دید کودک می‌نگرد و از نظر سوژه و زبان و موضوع ویژگی‌های سنی مخاطبهایش در آن رعایت شده است. مانند شعر خدا از پروین دولت‌آبادی :

که هم در خانه ما هست و هم

به مادر گفتم آخر این خدا کیست

نیست

شعر بویژه در مقطع دبستانی دارای ارزش فراوان برای رساندن پیام‌های سازنده به کودکان است.

مراحل شعر کودک را می‌توان بدین ترتیب نام برد:

۱ - مرحله لذت که گروه‌های سنی پیش از دبستان بیشتر به این مرحله توجه دارند و اشعار بی‌معنی متلها و اشعار ساده موزون را شامل می‌شود.

۲ - مرحله کشف که آهنگ و وزن شعر توسط کودک کشف می‌گردد در سالهای اول دبستان

۳ - مرحله درک عمیق شعر که در این مرحله کودک به دنبال چراها و ابهام شعر می‌گردد و مفهوم شعر برایش مهم می‌باشد که دانش‌آموزان سالهای آخر دبستان و دوره نوجوانی به این مرحله توجه می‌کنند.

خصوصیات کلی شعر کودک :

کیفیت آهنگ یا صدا: بسته به حرکت و هماهنگی شعر است مانند استفاده از صنعت تکریر (تکرار یک واژه در شعر)

در هر فصل، زیبایی تو بسیار

گندمزار، گندمزار، گندمزار (محمود کیانوش)

واژه‌های شعری : این واژه‌ها باید قوی، برانگیزاننده و در عین حال فشرده باشند و از کلمات مخفف و عامیانه نیز احتراز شود.

موضوع (محتوا) : بیشتر باید حالت سرگرمی داشته باشد و کودک از خواندن آن شاد شود. البته باتوجه به هر مرحله سنی محتوا تغییر می‌کند.

رعایت قواعد دستوری : تا حد امکان ترکیب اصولی کلمات را نباید بهم زد یعنی فاعل، مفعول و فعل به هم نزدیک باشند.

قالب : معروفترین قالب شعر کودک قالب چهار پاره است. چهار مصراع که مصراع دوم و چهارم با هم قافیه است.

جایا که وقت خواب است ای جوجه قشنگم

بازی بس است دیگر ای ناز زرد رنگم

(ناز زرد مصطفی رحماندوست)

استفاده محدود از صنایع شعری : صنعت تشبیه می‌تواند به صورت ساده و گویا در شعر کودک استفاده شود.

شعرخوانی :

از فعالیتهای مفیدی که می‌توان در کلاس درس داشت، شعرخوانی برای دانش‌آموزان و با دانش‌آموزان است.

در شعرخوانی باید توجه داشته باشیم که شعر را با صدای بلند بخوانیم تا مخاطب درک بیشتری از آن داشته باشد و هر جا که لازم است لحن خویش را به صورت سؤالی، تعجبی یا خطایی درآوریم و شعر را اجرا کنیم با کمی تکرار و تمرین خوب خواندن شعر میسر می‌شود.

از نظر مخاطب نیز باید به تاثیر محیط شهری و روستایی در خواننده توجه داشته باشیم برای مثال کودک روستایی بیشتر متاثر از عالم طبیعت است و به زیباییهای طبیعی بیشتر توجه دارد. حال آنکه این مسائل در شعرهای شاعران در شهر معمولاً منعکس نیست.

کتابهای تصویری

نخستین کتابهایی که می‌توان در اختیار کودکان خردسال قرار داد کتابهای تصویری است. کودک تصاویر را مانند کلمات می‌خواند و برای خود مفهومی می‌سازد. کتابهای تصویری می‌توانند در قالب داستان، غیرداستان و شعر عرضه شوند. حسن این کتابها در این است که کودکان در هر نقطه دنیا می‌توانند آنها را بخوانند و درواقع کتابهایی بین‌المللی محسوب می‌شوند.

کتابهای تصویری انواع گوناگون دارند: کتابهای تمام تصویر، الفباآموزها، عددآموزها؛ فتورمانها (کمیکها) و کتابهای مصور

کتابهای تمام تصویر برای کودکان قبل از دبستان و سالهای اول دبستان مناسب است ولی کتابهای مصور که در آنها نوشته و تصویر به کمک هم بیان می‌کنند و مکمل هم هستند برای دانش‌آموزان مقاطع مختلف دبستان استفاده می‌شوند.

فتورمانها یا داستانهای تصویری که صحنه‌های شخصیت‌ها در داخل فضایی ابرمانند تصویر می‌شود معمولاً ماجراهای پرتحرک و تند دارند و از نظر تربیتی قابل قبول نیستند. با انتخاب و استفاده از انواع خواندنیهای مطرح شده در این فصل آموزگاران می‌توانند به تنوع کتابخانه کلاسی بیفزایند و دانش‌آموزان را بیشتر به مطالعه آزاد ترغیب نمایند.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ - مصطفی رحماندوست، ادبیات کودکان و نوجوانان، تهران: چاپ و نشر ایران؛ ۱۳۶۹: ص ۱۳
- ۲ - شعاری‌نژاد، همان. ص ۲۹
- ۳ - صدیقه هاشمی‌نسب، کودکان و ادبیات رسمی ایران. تهران: سروش، ۱۳۷۱: ص ۱۰
- ۴ - مصطفی رحماندوست. همان.
- ۵ - لیلی ایمن. همان. ص ۵۹
- ۶ - منوچهر علی‌پور، آشنایی با ادبیات کودکان. تهران: فردوس، ۱۳۷۸: صص ۱۱۵ - ۱۱۴
- ۷ - فن داستان‌نویسی. ترجمه محسن سلیمانی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰: ص ۱۳۶
- 8 - Audrey Daigneault, "A Raitonale for Storytelling in an Electronic Age", in 63th IFLA council and general conference; Copenhagen, 1997: meething No.157
- 9 - Audrey Daigneault, Ibid
- ۱۰ - منوچهر علی‌پور، همان. ص ۱۱۷
- ۱۱ - خسرو آقاییاری. آشنایی با ادبیات کودکان و نوجوانان و معیارهای نقد و بررسی کتاب. تهران: محیا. ۱۳۷۳: ص ۱۰۸
- ۱۲ - لیلی ایمن. همان. ص ۶۷
- ۱۳ - منوچهر علی‌پور. همان. ص ۱۰۱
- ۱۴ - مصطفی رحماندوست. ص ۴۵
- ۱۵ - همان. ص ۴۷
- ۱۶ - همان. ص ۵۰
- ۱۷ - همان. ص ۵۱

فصل پنجم

معیارهای شناخت و انتخاب کتاب مناسب برای کودکان

انتخاب کتاب

کودکان نیاز دارند تا بزرگترها برای مطالعه، آنها را در امر انتخاب کتاب یاری دهند؛ زیرا در بازار نشر انواع خواندنی‌های پرمحتوی، کم محتوی و بی‌محتوی به وفور یافت می‌شود و چه بسا کتابهایی نامطلوب به علت ظاهر فریبنده پرفروش شوند.

در انتخاب کتاب هم باید به ظاهر کتاب توجه داشت و هم به بررسی محتوای آن پرداخت.

۱ - ظاهر کتاب

توجه به مشخصات ظاهری کتاب در هنگام انتخاب کتاب به اندازه توجه به محتوای کتاب ضروری است. این مشخصات عبارتند از تصاویر، صفحه‌آرایی، نوع حروف و چاپ؛ قطع کتاب؛ کاغذ، جلد و صحافی و قیمت کتاب.

الف - تصاویر باید مکمل متن و مفاهیم اصلی کتاب باشد. هماهنگی رنگ‌ها و تصاویر نیز مهم است. به عبارتی استفاده درست از رنگ به مراتب مهم‌تر از مقدار رنگی است که در یک تصویر به کار رفته است برای مثال کوه قهوه‌ای و دریا آبی است. حال اگر کوه را صورتی و دریا را بنفش رنگ‌آمیزی کنیم این تصویر برای کودک سؤال برانگیز و قابل درک نخواهد بود.

اگر در متنی صحبت از نهنگ شده است و در تصویر کودک تمساحی را مشاهده می‌کند نیز دچار سردرگمی خواهد گشت.

گویایی، وضوح و قابل درک بودن تصاویر باتوجه به نقش کلیدی که در درک مفاهیم دارند دارای اهمیت است بویژه برای کودکان زیر دبستان و دبستان که استفاده از تصاویر جزو لاینفک کتاب محسوب می‌شود.

ب - صفحه‌آرایی، نوع حروف و چاپ :

تعیین مقدار نوشته در صفحه، انتخاب حروف مناسب با سطح سواد و درک کودک و نوع چاپ نیز در زیبایی کتاب و جلب مخاطب به مطالعه تاثیر دارد. حروف کتاب برای کودکان سالهای اول دبستان باید درشت‌تر باشد و کلمات از هم فاصله داشته باشند تا خواندن بر آنها امری لذت‌بخش شود و صفحات کتاب نیز کم باشد.

ج - قطع کتاب :

خصوصیات خواننده را در انتخاب کتاب باید در نظر داشت. بچه‌های خردسال بیشتر از کتابهایی خوششان می‌آید که قابل حمل باشد و بتوانند به راحتی آن را ورق بزنند. قطع معمول کتابهای کودکان قطع خشتی یا مربع شکل است گاه برحسب موضوع به قطعه‌های خاصی نیاز است برای مثال کتابهای مرجع معمولاً با قطع بزرگتر عرضه می‌شوند تا از قطر آنها کاسته شود.

قطع کاغذ موجود در بازار نیز در قطع کتاب و پایین آوردن قیمت موثر است.

د - کاغذ، جلد و صحافی :

کاغذ مناسب کاغذی است که براق نباشد زیرا هنگام مطالعه انعکاس نور سبب خستگی چشم کودک می‌شود بنابراین کاغذهای زیر و مات مناسب‌تر هستند. معمولاً رنگ و جنس کاغذ از نظر سهولت خواندن مهم است.

از طرفی چون کودکان هنوز با نحوه صحیح ورق زدن و استفاده از کتاب آشنا نیستند کتابهای کودکان باید دارای جلد و صحافی محکم باشد. توصیه می‌شود کتابهای جلد کاغذی در کتابخانه حتماً جلد شده و سپس امانت داده شود.

ه - قیمت :

کتاب کودک باید با ارزانترین قیمت در اختیار مردم گذاشته شود زیرا بودجه کودکان و خانواده‌ها معمولاً محدود است قیمت کتاب با تیراژ آن رابطه عکس دارد یعنی هرچه تیراژ کتابی بالاتر باشد قیمت آن پایین می‌آید.

کتابهایی که قیمت بالا دارند حتماً باید توسط کتابخانه مدرسه و با مساعدت انجمن اولیا و مربیان تهیه شوند مانند فرهنگنامه کودکان و نوجوانان که چون کتاب مرجع با جلد گالینگور (مقوایی) است و چند جلد می‌باشد تهیه آن برای اکثریت دانش‌آموزان از نظر اقتصادی میسر نیست.

۲ - محتوای کتاب

محتوای کتاب نیز جنبه‌های مختلفی دارد از جمله: هدف و پیام، موضوع، شخصیت‌ها، سبک نگارش، مولف و ناشر کتاب

الف - هدف و پیام :

برای بررسی هدف یا فکر اصلی نویسنده و به عبارتی پیام اصلی یا پیامهای موردنظر باید به موارد ذیل توجه کرد:

آیا در کتاب هدف معین و مشخصی دیده می‌شود؟

آیا این هدف یا هدفها مناسب و قابل درک برای کودک و نوجوان هستند؟

آیا نویسنده پیام را به صورت غیرمستقیم به خواننده منتقل می‌کند؟

اثری ارزشمند است که در آن پیام به صورت مستقیم بازگو نشود بلکه خواننده خود پس از خواندن مطالب به نتیجه موردنظر برسد.

ب - موضوع :

هماهنگی موضوع و قالب با هدف و پیام اصلی نویسنده مهم است. در ارزیابی موضوع به نکات زیر باید توجه کرد:

آیا موضوع کتاب جالب است و خواننده را به خود مشغول می‌کند؟
مثلاً درمورد داستانها، آیا حوادث و ماجراها سلسله منطقی دارند؟ یا در کتاب تاریخی آیا نویسنده در کتاب وقایع بی‌نظر بوده است و جهان‌بینی لازم را داشته است؟
درمورد کتابهای داستانی آیا نقطه یا نقاط اوج قابل توجهی وجود دارد؟
آیا بهم بستگی و بافت مطالب کامل است و خواننده راحت می‌تواند آنها را دنبال کند؟
آیا موضوع طوری انتخاب شده است که خواننده بتواند آن را با زندگی خویش بسنجد و با آن تطبیق دهد؟
آیا موضوع در عین حال که جوابگوی سوالهای اطفال است محرک تخیل و کنجکاوی آنها نیز هست و آنها را به مطالعه بیشتر ترغیب می‌کند؟

ج - شخصیت‌ها :

شخصیت‌های اشخاص یا حیوانات در کتابهای کودکان باید واقعی و قابل باور باشند. معمولاً در داستانهای کودکان شخصیت‌های مثبت که نمودار صفات نیک انسانی هستند و شخصیت‌های منفی که نمودار صفات ناپسند هستند وجود دارند گاه نیز صفات منفی در شخصیت اصلی وجود دارد ولی نکته مهم این است که صفات ناپسند وی در اثر ماجراهای مختلف دچار تحول شود و تبدیل به صفات نیکو گردد مانند پینوکیو اثر کارلو کلودی.

د - سبک نگارش :

به نحوه چیدن کلمات در کنار یکدیگر سبک نگارش می‌گوئیم. برای گروه‌های سنی کودکان بدیهی است که سبک باید ساده و روان باشد. کلمات مفهوم و جملات کوتاه باشد تا با توانایی‌های خواندن و درک آنها متناسب باشد. بنابراین توجه به گنجینه لغات یا واژگان پایه خوانندگان بسیار مهم است.

ه - مولف و ناشر

سابقه مولف در کار نویسندگی برای کودکان و صلاحیت او در موضوع کتابی که نوشته اهمیت دارد. در کتاب تصویری نام مصور و سابقه کار او در انتخاب موثر است.

ناشر نیز اگر فقط به کار کتابهای کودک و نوجوان می‌پردازد از اعتبار بیشتری برخوردار است مانند کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان؛ زیرا این‌گونه ناشران از وجود افراد

مطلع از دنیای کودکان استفاده می‌کنند و به برآوردن نیازهای گروههای مخاطب اهمیت می‌دهند.

ارزیابی داستان‌ها

در ارزیابی داستان‌ها نیز باید به ملاکهای کلی توجه داشت و علاوه بر موضوع داستان و تناسب با آن با نیازهای گروههای سنی مخاطبین به ماجرا و محیط داستان نیز توجه داشت.

- موضوع :

در سنین اول دبستان کودکان هنوز در مرحله خیال هستند و علاقه‌مند به افسانه‌ها می‌شوند.

در سنین آخر دبستان معمولاً وارد مرحله ماجراجویی می‌شوند و علاقه‌مند به داستانهای مخترعان، مکتشفان و جهانگردان می‌شوند و در سالهای نوجوانی تمایل به داستانهای عاشقانه دارند. پیامهای داستان باید سازنده و دارای تاثیر مثبت در خواننده باشد.

- ماجرا

ساختار داستان به صورت یک منحنی نرمال است متشکل از نقطه شروع، نقطه اوج و پایان. چگونگی به هم پیوستن این نقطه‌ها در جلب توجه خواننده موثر است. ماجرا باید از تحرک لازم برخوردار باشد به طوری که خواننده خود را همگام با شخصیتها درگیر ماجرا بیند و از حوادث مختلف گذر کند. اسکلت کلی داستان یا طرح داستان باید طوری کنار هم چیده شود که انتظارآفرینی در آن رعایت شود و پایان ماجرا از ابتدا مشخص نباشد.

- محیط داستان

انتخاب محیط داستان و توصیف آن توسط نویسنده مهم است. اینکه در زمان حال گذشته یا آینده اتفاق می‌افتد و نویسنده به مسائل و شرایط زمانی که انتخاب کرده آشنا بوده و توجه داشته باشد و امکان تجسم ذهنی را به کودک و نوجوان بدهد.

ارزیابی غیرداستان‌ها

در ارزیابی کتابهای غیرداستانی علاوه بر توجه به ملاکهای کلی ارزیابی به موارد ذیل نیز باید توجه کرد:

دقت و صحت مطالب - نویسنده باید در موضوع تخصص کافی داشته باشد به همین دلیل اغلب چند نویسنده با هم همکاری می‌کنند تا کلیه جوانب را در نظر بگیرند.

تصاویر - باید گویا و دقیق و مبنی بر واقعیات باشد تا فهم مطلب را آسان کند.

دوری از تعصب و تحریف واقعیات - نویسنده مطالب علمی و غیرداستان باید حقایق را تحریف نکند و مطالب جنبه تلقینی نیز نداشته باشد.

هماهنگی با هدف اصلی نویسنده - تناسب حروف و تنظیم صفحات با موضوع و توانایی‌های خواننده

تنظیم منطقی و فصل‌بندی مطالب - وجود فهرست مندرجات و در صورت امکان فهرست راهنما و اعلام

ارزیابی کتابهای شعر

در ارزیابی شعر باید توجه داشت که در شعر کودک مایه‌ای برای اندیشیدن وجود داشته باشد. ملاکهای ذیل در کتاب ادبیات کودکان توصیه شده است:

۱ - موضوع شعر قابل درک و مورد علاقه کودک باشد تا به توسعه فکری و احساسی وی کمک نماید.

۲ - عبارات شعر روان و عاری از استعاره و کنایه باشد.

۳ - دارای وزن و قافیه و آهنگ باشد.

۴ - به آموزش مستقیم نپردازد و پیامها به صورت غیرمستقیم مطرح شود.

۵ - کنجکاوی و تفکر کودک را برانگیزد.

پی‌نوشت‌ها :

۱ - لیلی ایمن؛ ص ۵۳

۲ - همان، ص ۵۴

۳ - همان، ص ۸۸ - ۸۷

۴ - علی‌اکبر شعاری‌نژاد، ص ۱۱۶

فصل ششم

روشهای یادگیری و مطالعه

روانشناسی یادگیری

اگر دانش‌آموزان با ساختار ذهن خویش به زبان ساده آشنا شوند و مراحل یادگیری، به یادسپاری و یادآوری را بشناسند می‌توانند سریعتر مطالعه کرده و مطالب را درک کنند و در هنگام لزوم از آنها استفاده نمایند.

روانشناسان معتقدند هر رفتاری که از ما سر می‌زند معلول یادگیری است. بدین معنی که یک رشته از یادگیری‌های ساده‌تر موجب یادگیری‌های پیچیده‌تر می‌شوند. به علاوه چون محیط زندگی افراد همواره در معرض تغییر است انسان برای غلبه بر این دگرگونی‌های ناچار از یادگیری است ... یادگیری دارای مفهوم گسترده‌ای است که در قالبهای دگرگونی، عادت‌شکنی، ایجاد علاقه، نگرشهای نو، درک ارزش، ذوق و سلیقه و پیش‌داوری یا حب و بغض پدیدار می‌شود. همچنین شیوه ترکیب و کاربرد معلومات در استدلال، تفکر، نظریه‌پردازی، حل مساله، احساس و عواطف عمیق انسانی، خودشناسی و دگرگونی‌هایی که در کل شخصیت به وجود می‌آید از یادگیری مایه می‌گیرد.

معلمانی می‌توانند در زمینه مسائل یادگیری و آموزشی تاثیر بسیار مثبتی داشته و به رشد روانی شاگردان کمک کنند. فقط باید توجه داشت که افراد در یادگیری با هم تفاوت‌های محسوسی دارند.

یادگیری چیست؟

تعاریف گوناگونی از یادگیری شده است. تعریفی که بسیاری از روان‌شناسان و کارشناسان تعلیم و تربیت بر آن اتفاق نظر دارند این است که : یادگیری تغییری است که بر اثر تجربه یا آموزش در رفتار موجود زنده پدید می‌آید. زمینه‌ها و عوامل موثری در یادگیری وجود دارند از جمله محیط، تجربه‌های شخصی در ایجاد انگیزه و آمادگی افراد برای یادگیری. البته بررسی نقش فیزیولوژی اعصاب نیز نشان می‌دهد که فعالیت‌های مربوط به یادگیری در بخشهایی از کورتکس مغزی قرار دارد. در نظریه روانشناسی خبرپردازی یا پردازش اطلاعات که یکی از نظریه‌های جدید یادگیری در قرن حاضر است این نقش با تقسیم حافظه به سه بخش حسی، میان مدت و درازمدت معرفی می‌شود.

در روانشناسی جدید خبرپردازی، فرایندهای خبرپردازی در انسان با فرایندهای خبرپردازی در کامپیوتر (رایانه) شبیه دانسته شده است. به عبارتی یادگیری در انسان مانند یک فعالیت مداوم پردازش اطلاعات (سازماندهی اطلاعات در مغز) می‌باشد. در نظریه‌های خبرپردازی، فرایندهای یادگیری، فرایندهای به یادسپاری و فرایندهای یادآوری در ارتباط با یکدیگر مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرند.

حافظه حسی، کوتاه مدت و بلندمدت

براساس نظریات جدید ابتدا انسان توسط محرکهای بیرونی محیط مثل نور، صدا، حرارت، بو و غیره توسط گیرنده‌های حسی و اعصاب برنده اطلاعات را به مغز ارسال می‌کند و این اطلاعات برای مدتی بسیار کوتاه در حدود یک تا سه ثانیه در حافظه حسی ذخیره می‌شوند. بخشی از این اطلاعات که مورد توجه شخص قرار بگیرند به صورت الگویی مانند تصویر ذهنی یا صوتی یا معانی رمزگردانی شده و وارد حافظه کوتاه مدت می‌شوند.

این اطلاعات نیز برای مدتی کوتاه حدود ۱۵ تا ۳۰ ثانیه در این حافظه ذخیره می‌شوند. اگر این اطلاعات جدید با اطلاعات یادگرفته شده قبلی مرتبط باشد به حافظه درازمدت می‌رود و یا اگر اطلاعات جدید مورد مرور و تکرار - به صورت ذهنی، شفاهی یا کتبی - توسط شخص قرار بگیرد به حافظه درازمدت انتقال می‌یابد. اطلاعات در حافظه درازمدت به صورت منظم و سازمان یافته درمی‌آیند و برای مدتهای طولانی گاه تا آخر عمر در آنجا باقی می‌مانند و در صورت نیاز به حافظه کوتاه مدت برگشته و یادآوری و پاسخ اتفاق می‌افتد.

حافظه کوتاه مدت را گاه حافظه فعال نیز می‌نامند زیرا این حافظه با اطلاعاتی که در ذهن به طور فعال وجود دارند و در حال فعالیت برای انتقال به حافظه دراز مدت هستند سروکار دارند.

لازم نیست تمام اطلاعاتی که وارد حافظه کوتاه مدت می‌شوند در آنجا ذخیره شوند بلکه کافی است معنی کلمات و جملاتی را که می‌شنویم، می‌خوانیم و یا می‌بینیم درک کنیم. معنی درک شده می‌تواند در حافظه کوتاه مدت باقی بماند و اگر تکرار شود به حافظه بلندمدت سپرده گردد.

از آنجا که ظرفیت حافظه کوتاه مدت محدود است گنجایش آن به ۵ الی ۹ ماده اطلاعاتی محدود است یعنی بعضی افراد می‌توانند برای مثال تا ۷ رقم شماره تلفن را به خاطر سپرده و تا گرفتن شماره و صحبت کردن آن را حفظ نمایند. اما اگر دو شماره تلفن ۷ رقمی را در آن واحد بخواهیم حفظ کنیم از عهده حافظه خارج است مگر اینکه از روش تقطیع استفاده کنیم.

تقطیع عبارت است از دسته بندی اطلاعات به واحدها یا قطعه‌های کمتر به این ترتیب که از اطلاعات موجود در حافظه درازمدت استفاده کرده و اطلاعات بیشتر از گنجایش حافظه کوتاه مدت را دسته‌بندی می‌کنیم و به یاد می‌سپاریم. گفتیم اطلاعات رسیده به مغز اگر بیشتر پردازش شوند یعنی به صورت معنی و رمز درآیند در حافظه درازمدت تا مدتهای طولانی پایدار می‌مانند. لذا برای درک معانی و ارتباط موضوعات با هم می‌توان از یک طرح یا نقشه استفاده کرد. برای مثال :

شکل ۱۳ - طرح سازمانی

ضرورت آموزش روشهای مطالعه

آشنایی دانش‌آموزان با ساختار ذهنی خویش به آنها کمک می‌کند که برای یادگیری و به خاطر سپاری به مرور مطالب متناوب آشنا شده و یادگیری را موکول به شب امتحان نکنند. یکی از کارکردهای مهم و پیوسته مدرسه در زمینه خواندن آن است که در برخورد اول نگرش مثبت و فزاینده‌ای نسبت به کتابها و خواندن ایجاد می‌کند که در خلال تمرین‌های مداوم ناشی از خواندن اجباری ادامه می‌یابد ... مدرسه باید افراد را برای حضور در قلمرو سواد آماده سازد و پذیرش و درک از آثار ادبی را به آنها بیاموزد. در تارخ مدرسه از این عملکرد برداشتها و تعاریف گوناگونی صورت گرفته است. یادگیری ادبیات در مدرسه با تنش‌های خاصی که میان وظیفه و لذت وجود دارد همراه است لذا دارای هویتی جبری است در حالیکه هدف بیدار کردن حس لذت از خواندن است زیرا تنها در این صورت است که وقتی خواندن موظف مدرسه‌ای به پایان می‌رسد نیاز به ارتباط با ادبیات در وجود فرد باقی می‌ماند.

باتوجه به مساله فوق مدرسه باید جایی باشد که هم تجربه خواندن موظف و هم تجربه خواندن لذت‌بخش را در کام کودکان بریزد. یکی از مواردی که می‌تواند به لذت از مطالعه و کسب عادت مطالعه منجر شود آشنایی با روشهای صحیح مطالعه است در دوره ابتدایی سه روش اصلی اجمالی خواندن، دقیق‌خوانی و تندخوانی توضیح داده شده است ولی روش‌های دیگری نیز هستند که در مقاطع بالاتر لازم است معلمان عزیز به آن توجه داشته باشند.

روشهای مطالعه

در روشهای مطالعه مساله مرور بسط یا گسترش معنایی و سازماندهی اطلاعات که برای به یاد سپاری و یادآوری اطلاعات در حافظه درازمدت موثرند صحبت می‌کنیم.

اجمالی خواندن

قبل از شروع به مطالعه جدی هر کتاب، مقاله و یا هر منبع مکتوبی، ابتدا باید خواندن اجمالی از آن مطلب داشته باشیم تا به مطالب مهم و کلیدی ساختمان مطلب و برداشت کلی از آن دست یابیم.

سرعت این نوع مطالعه بسیار بالاست زیرا درواقع نمونه‌گیری از مطلبی است که می‌خواهیم بعداً آن را مطالعه کنیم.

از فواید آن بودجه‌بندی زمان مطالعه است وقتی کتابی را ورق می‌زنیم با حجم و سبک مگارش آن آشنا می‌شویم و می‌توانیم محاسبه کنیم به چه مقدار زمان برای مطالعه آن نیاز است. قدرت درک مطلب نیز از طریق آشنایی با مفاهیم کلی و اساسی مطلب بالا می‌رود. از طرفی وقتی یک مطلب را قبلاً مطالعه اجمالی کرده‌ایم میزان دقت و تمرکز حواس نیز از طریق ایجاد انگیزه برای مطالعه بالا می‌رود.

فنون :

روش خواندن اجمالی مبتنی بر یک نمونه‌گیری سریع از نکات اساسی و صرف‌نظر کردن از جزئیات است. در این روش در جستجوی نکات کلیدی درباره مواد، ساختمان مطالب و نظر و سبک مولف باشید.

عنوان کتاب : اینکه آیا گویاست و با متن در ارتباط است یا با عناوین دیگر در این زمینه چه فرقی دارد.

مولف : تجربیات، سابقه کار و اینکه آیا صلاحیت دارد درمورد عنوانی که انتخاب کرده دست به قلم بزنند؟

تاریخ انتشار : جدید است یا قدیمی است؟

مقدمه و پیشگفتار : مطالعه این دو نشان می‌دهد که هدف مولف از نگارش مطلب چه بوده است و آیا او تعصب خاصی را دنبال کرده است؟

فهرست مطالب : با نگاهی به فهرست، به سازمان مطالب و ارتباط آنها با هم پی می‌بریم. ساختمان فصول : با نگاهی به عناوین فرعی با موضوعات ریزتر متن آشنا می‌شویم و پایان هر فصل نشان می‌دهد که آیا خلاصه فصل یا سئوالات مربوط به آن فصل وجود دارد یا خیر؟

تصاویر، جدولها، نقشه‌ها و نمودارها : نگاهی سریع به یک یا دو تصویر یا نمودار از متن ما را با مبحث کتاب آشنا می‌کند.

خلاصه‌ها و نتیجه‌گیری‌ها : اگر کتاب یک فصل نتیجه‌گیری در آخر دارد ابتدا آن را بخوانید زیرا محتوای مطلب را با دقت بیشتری معرفی می‌کند.

پیوستها، فهرستها، مآخذ و مراجع : اینها نیز به آشنایی بیشتر با مطلب کمک می‌کنند. در همه این موارد می‌توان با طرح سؤال از قسمت‌های مختلف مورد مطالعه با متن بیشتر آشنا شد و درنهایت به یک برداشت کلی از مبحث موردنظر رسید.

دقیق‌خوانی

از اساسی‌ترین و مفیدترین روشها برای دانش‌آموزان روش دقیق‌خوانی است. هدف از دقیق‌خوانی فهمیدن مطلب و به یادسپاری آن به طریقی منظم و منطقی است به طوری که یادآوری در هنگام نیاز میسر شود. فواید آن درک و نگهداری بیشتر مطالب در حافظه از طریق توجه بیشتر به مفاهیم و معانی و افزایش توانایی پاسخ دادن به سؤالات تشریحی و یادآوری مطالب است. روش و فنون :

روش دقیق‌خوانی شامل سازمان دادن، حاشیه‌نویسی و علامت‌گذاری و خلاصه کردن است.

سازمان دادن یعنی مرتب کردن مطلب در سه سطح مختلف از نظر معنی. به عبارتی تعیین و توجه به تز اصلی یا همان هدف نویسنده از نوشتن مطلب، نکات اصلی یا اندیشه‌های مهم و گروه‌هایی از معنی که بر روی هم تشکیل تز اصلی را می‌دهند و جزئیات مفید مطلب، شامل آمار واقعی، تصاویر و مثالهایی که توضیح دهنده نکات اصلی است. معمولاً تز اصلی یا اندیشه اصلی نویسنده ممکن است در مطلب منعکس نشود و پس از خواندن آن خواننده می‌تواند در قالب یک یا دو جمله نتیجه‌گیری کند که هدف نویسنده چه بوده است.

برای سازمان دادن به مطالب باید این سه سطح (تز اصلی، نکته اصلی، اطلاع جزء) را شناسایی کنیم و در قالب یک طرح ارائه نماییم. طرحها به صورتهای گوناگون می‌توانند عرضه شوند طرح خلاصه‌ای، طرح سازمانی، طرح شعاعی و

طرح خلاصه‌ای

طرح خلاصه‌ای یک جنبه نزولی دارد و به بهترین وجه پیشرفت زمانی یا مرحله‌ای را نشان می‌دهد.

۱ - تز اصلی

الف - نکته اصلی

۱ - اطلاع جزء

۲ -

۳ -

ب - نکته اصلی

۱ - اطلاع جزء

۲ -

طرح سازمانی

طرح سازمانی یک سلسله مراتب از اندیشه‌ها را نشان می‌دهد و خط تکامل از یک سطح به سطح دیگر را هم به سمت بالا و هم به سطح پائین‌تر ترسیم می‌کند.

شکل ۱۴ - طرح سازمانی

طرح شعاعی

جهت‌های مختلف را نشان می‌دهد. در این طرح وضعیت، اندازه؛ و فاصله قسمت‌ها نشان‌دهنده روابط متفاوت قسمت‌ها نسبت به تر اصلی هستند.

بهترین نوع سازمان دادن به مطالب ترسیم به صورت طرح‌های گوناگون می‌باشد با این کار درواقع اطلاعات دریافتی را رمزگردانی کرده و به حافظه درازمدت می‌سپاریم و در هنگام لزوم یادآوری آسان می‌شود.

علامت‌گذاری و حاشیه‌نویسی : از فنون دیگر روش دقیق‌خوانی است. در این روش نوشته را در سه سطح (تز اصلی نکته اصلی و اطلاع جزء) شناسایی کرده و علامت‌گذاری می‌کنیم. علامت‌ها حتماً باید متفاوت انتخاب شود. برای مثال برای مشخص کردن تز اصلی می‌توانیم دور جمله یا جمله‌هایی که نمایانگر آن است خط بکشیم ، نکات اصلی را می‌توان داخل قلاب [] قرار داد و زیر جزئیات مهم خط کشید.

اگر هنگام مطالعه نیز مطلبی در رابطه با متن مورد مطالعه به یادتان آمد و تداعی شد می‌توانید آن را کنار کتاب با مداد یادداشت کنید. خلاصه هر فصل را نیز می‌توان در ابتدا یا انتهای فصل نوشت.

خلاصه کردن : خلاصه‌ها درواقع پس از خواندن دقیق یک متن تهیه می‌شوند.

خلاصه می‌تواند شفاهی، ذهنی و یا کتبی باشد. خلاصه یک مطلب نه تنها شامل نکات اصلی است بلکه بیان‌کننده روابط بین این نکات و دلایل مولف برای ربط دادن نکات اصلی با هم و با تر اصلی است.

خلاصه‌ها کار مرور مطلب را آسان می‌کنند و نگهداری آن را در حافظه تقویت می‌کنند. اگر پس از خواندن یک مطلب نتوانستید خلاصه آن را بگوئید یعنی آن مطلب را درست نفهمیده‌اید و نیاز به مرور آن دارید.

تندخوانی

هدف از تندخوانی نیز یک آشنایی کلی با متن مورد مطالعه از طریق مرور می‌باشد. بهتر است قبل از تندخوانی، کتاب را به صورت اجمالی و دقیق مطالعه کرده باشیم. فواید این روش استفاده بیشتر از زمان مطالعه و کامل کردن روش خواندن اجمالی است. این روش هنگامی که درک کمتری از مطلب موردنیاز است و وقت کمی موجود می‌باشد می‌تواند جانشین روش دقیق خوانی گردد و از طرفی به تمرکز بیشتر حواس کمک می‌نماید. روش :

روش تندخوانی براساس فن دید زدن است. دید زدن مستلزم یک حرکت منظم و همراه با ریتم چشم بر روی صفحات است و نتیجه آن یک آگاهی خیلی وسیع ولی نه خیلی دقیق از محتوای کتاب یا مطلب خواندنی است.

میدان دید :

ما معمولاً هنگام مطالعه از تمام میدان دید خویش استفاده نمی‌کنیم در حالی که با کمی تمرین می‌توانیم میدان دید خویش را گسترش دهیم. برای مثال به جای کلمه خوانی می‌توانیم همزمان نگاه خویش را روی گروهی از کلمات داشته باشیم حداقل شش کلمه می‌تواند در معرض دید ما قرار گیرد.

برای اینکه در موقع مطالعه نیز بتوانید از حوزه دید خود استفاده کنید به مقداری تمرین نیاز دارید برای این منظور شما نیازمند به استفاده از هر دو دست خود و یک کتاب نسبتاً بزرگ و قطور می‌باشید. با دست چپ به سرعت صفحات کتاب را از بالا ورق زده و چشمهایتان را از بالا به پایین با راهنمایی دست راست حرکت دهید - از انگشت نشانه می‌توانید استفاده کنید - انگشتان باید صاف بوده و با خونسردی حرکت کنند. با چشم حرکت دست راست را به سمت پایین کتاب دنبال کرده و سعی کنید تا آنجایی که امکان دارد کلمات بیشتری را ببینید. ابتدا هر صفحه را در دو یا سه ثانیه ورق بزنید و به تدریج زمان را کم کنید تا این که بتوانید با سرعت ورق زدن این کار را انجام دهید.

سرعت خود را تدریجاً زیاد کنید سعی کنید ظرف یک یا دو ماه سرعت دیدن کلمات را از ۲۰ صفحه در دقیقه به تدریج به ۱۰۰ صفحه در دقیقه افزایش دهید.

انجام این تمرین به شما کمک می‌کند تا با عدم توقف روی تک تک کلمات چشمهایتان در هر لحظه کلمات بیشتری را ببینید. این تمرین را روزی ۵ دقیقه به مدت چند هفته انجام دهید و به خاطر داشته باشید که بدون تمرین کردن نمی‌توانید سریع بخوانید.

طرح سؤال

در معرفی روش‌های مطالعه، معلمین عزیز باید توجه داشته باشند که براساس موضوع و هدف مطالعه می‌توان ترکیبی از فنون مطالعه از روشهای گوناگون را مورد استفاده قرار داد.

در هر صورت طرح سؤال یکی از فنون اساسی در هر روش مطالعه است که در ایجاد علاقه و انگیزه برای مطالعه بسیار موثر می‌باشد. دانش‌آموزان قبل از مطالعه هر کتاب می‌توانند از عنوان کتاب، عناوین معرفی شده در فهرست مندرجات و یا جملات آغازین هر فصل سوال طرح کنند و یا سئوالات آخر هر درس را ابتدا و قبل از مطالعه بخوانند سپس به دنبال پاسخ سئوالات طرح شده در متن با ذهن بازتری درباره موضوع به مطالعه بپردازند. در هنگام مطالعه نیز می‌توان سوال طرح کرد. از جملات گوناگون متن می‌توان به طرح سؤال پرداخت. پس از مطالعه نیز طرح سؤال باعث می‌شود که دانش‌آموز مطالعه خود را ارزیابی کند. چنانچه می‌توانست به سئوالات پاسخ گوید مطلب را درک کرده و چنانچه در پاسخ دادن مشکل دارد لازم است که مطلب را دوباره مطالعه کند. چند نمونه از سئوالاتی که می‌تواند طرح شود از این قرارند:

هدف من (دانش‌آموز) از خواندن این کتاب چیست؟

هدف نویسنده (پیام کتاب) از نگارش این کتاب چیست؟

چه اطلاعات مفیدی در فصل اول وجود دارد؟ این اطلاعات چه ربطی با سایر دروس و یا با زندگی من دارد؟

این اطلاعات چه ربطی با کتابهای قبلی (مطالعه آزاد) که خوانده‌ام دارد؟

چگونه می‌توان از این اطلاعات در زندگی روزمره استفاده کرد؟

معلمان محترم با هدایت دانش‌آموزان در طرح سئوالات مختلف و آشنا ساختن آنها با روشهای مطالعه می‌توانند در پیشرفت مهارتهای خواندن و درنهایت پیشرفت درس آنها کمک شایان توجهی نمایند.

پی‌نوشت‌ها :

- ۱ - محمد پارسا. روان‌شناسی یادگیری بر بنیاد نظریه‌ها. تهران: بعثت، ۱۳۷۰: ۱۶ - ۱۵
- ۲ - محمد پارسا. همان، ص ۱۹
- ۳ - علی‌اکبر سیف. روشهای یادگیری و مطالعه. تهران: دوران، ۱۳۷۶: ص ۱۷
- ۴ - همان. ص ۲۳
- ۵ - همان. ص ۲۹
- ۶ - همان. ص ۳۰
- ۷ - همان
- ۸ - زوفیا زاساکا، تاثیر مدرسه بر خواندن، ترجمه ثریا قزل‌ایاغ در گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۵، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۵، ص ۲۴۵ - ۲۴۴
- ۹ - علی‌اکبر سیف. همان. ص ۱۱۶
- ۱۰ - همان. صص ۱۶۸ و ۱۷۰
- ۱۱ - مرتضی نصرت. آئین مطالعه و یادگیری. تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۱: ص ۲۳

فصل هفتم

الفبای گزارش نویسی

یکی از اهداف مهم کتابخانه‌های آموزشگاهی از جمله کتابخانه‌های کلاسی، ایجاد روحیه تحقیق و عادت به مطالعه در کودکان است. لذا در این فصل روش تحقیق به صورت کلی توضیح داده می‌شود تا معلمان گرامی با هدایت دانش‌آموزان به امر تحقیق از مقطع ابتدایی این روحیه را در مقاطع دیگر تحصیلی و تا بزرگسالی در آنها ایجاد نمایند. کودکان دبستانی به طور طبیعی کنجکاو هستند و باتوجه به تجربه کمی که دارند بسیاری از مواردی که برای بزرگترها عادی تلقی می‌شود برای آنها سؤال برانگیز است. باید از این روحیه حداکثر استفاده را کرد و با ایجاد حس کنجکاوی بیشتر از طریق مسابقات مربوط به مطالعه و تحقیق و مطرح کردن موضوع‌های مختلف برای تحقیق، دانش‌آموزان را به مطالعه و کشف نکات تازه سوق داد.

در مبحث کتابخانه‌های کلاسی در بخش فعالیت‌های جانبی و راهکارها یکی از روشهای موثری که می‌تواند توسط معلمین به کار گرفته شود تشکیل گروه‌های مطالعاتی و اعلام مسابقات کتابخوانی می‌باشد. این گروه‌های مطالعاتی علاوه بر روشی که گفته شد می‌تواند با توجه به روش تحقیق هدایت گردد به این ترتیب که دانش‌آموزان را در کلاس به چند گروه (سه تا پنج نفره) تقسیم کرده و به هر گروه موضوع مشخصی را برای تحقیق می‌دهیم و تاکید می‌کنیم که برای ارائه این موضوع که در قالب یک گزارش یا مقاله می‌نویسد باید از منابع مختلف استفاده کنند از جمله مطالعه کتابهای غیردرسی، مصاحبه با کارشناس و یا متخصص آن موضوع (در صورت امکان) و مطالعه مقالات مجلات مرتبط با موضوع. لذا برای آشنایی بیشتر آموزگاران گامهای اصولی که در تهیه یک گزارش به کار می‌رود در این قسمت آمده است:

۱ - انتخاب موضوع

اولین قدم در تحقیق تعیین موضوع است. البته تحقیقات در سطح دبستان معمولاً در سطح ساده و درواقع برای آموزش امر تحقیق صورت می‌گیرد. در تحقیقاتی که جنبه تکلیفی دارد گاه معلم موضوع را برای دانش‌آموزان تعیین می‌کند و گاه از دانش‌آموز می‌خواهد که موضوعی را برحسب علاقه یا موضوع درسی برای تحقیق در نظر بگیرد. بهتر است انتخاب موضوع باتوجه به علاقه دانش‌آموز باشد تا به پیشبرد تحقیق کمک کند. برای این منظور می‌توان با آنها گفتگو داشت.

برای مثال در ساعات انشاء از ان علایق و مسائل مورد توجه آنها آگاه شد و به تدریج به سوی موضوعهای قابل بررسی سوق داد. گاه نیز می‌توان چند موضوع کلی پیشنهاد کرد تا دانش‌آموزان باتوجه به توان و علاقه خود بخشی یا جنبه‌ای از آن را برگزینند. باید دقت کرد که موضوعی انتخاب شود که بتوان در مدت زمان معین و باتوجه به منابع در دسترس آن را انجام داد. پس محدود کردن موضوع با توجه به زمان و محدودیت منابع لازم است.

۲ - طرح مساله (سؤال)

پس از آنکه موضوع تحقیق معین و محدود شد باید سؤال یا سئوالاتی درباره موضوع مطرح شود. این سئوالات چارچوب دقیق کار و پرداختن به جنبه خاصی از موضوع را مشخص می‌کنند. برای روشن شدن فرق موضوع و مساله به مثال زیر توجه کنید:

تحقیق تو درباره چیست؟

درباره پول در ایران

یعنی چه؟ درباره چه چیز آن می‌خواهی تحقیق کنی؟

درباره وضع پول ایران در دوره قاجار پس از ایجاد کارخانه ضرب سکه در پاسخ اول حوزه موضوع مورد اشاره قرار می‌گیرد ولی در پاسخ دوم مساله تحقیق مطرح می‌شود.

۳ - جستجوی منابع

قدم بعدی برای آگاهی بیشتر درباره موضوع انتخابی مطالعه منابع مرجع و متون نوشته شده درباره موضوع می‌باشد. برای دستیابی به این منابع باید به کتابخانه‌های عمومی و یا کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مراجعه کرد. برخی از کتابخانه‌های آموزشگاهی (کتابخانه مرکزی مدرسه) نیز دارای منابع ارزشمندی هستند.

مهمترین منابعی که باید مورد جستجو قرار گیرند عبارتند از:

۱ - دایره‌المعارف‌های عمومی. این گونه منابع تصویری کلی و جامع از موضوع به دست می‌دهند. دایره‌المعارف‌ها معمولاً نظم الفبایی دارند و به راحتی می‌توان مدخل موردنظر را در آنها جستجو کرد. از دایره‌المعارف‌های عمومی می‌توان از فرهنگنامه کودکان و نوجوانان و دایره‌المعارف فارسی نام برد.

۲ - مجلات عمومی غیرتخصصی. این منابع دستاوردهای جدید علمی و گاه مطالب پایه را برای افراد غیرمتخصص ولی علاقه‌مند درج می‌کنند مانند مجله دانستنیها. خوشبختانه در حوزه کودک و نوجوان نیز مجلات گوناگونی منتشر می‌شوند مانند سروش کودک و نوجوان، کیهان بچه‌ها و ...

۳ - کتابهای درسی. این کتابها به منظور آگاهی از دامنه موضوع می‌تواند مورد استفاده قرار بگیرد.

۴ - کتابهای غیردرسی. این منابع براساس موضوعات گوناگون منتشر میشوند. میتوان با مراجعه به کتابخانه‌ها و یا فروشگاه‌های تخصصی کتاب کودک و نوجوان مانند شهر کتاب، با عناوین جدید آشنا شد. حتی می‌توان فهرست ناشران و کتابشناسی‌های مختلف را برای آشنایی با کتابهای منتشره در زمینه موضوع موردنظر بررسی کرد. البته برای دانش‌آموزان دبستانی معرفی منابع بهتر است توسط معلم انجام گیرد و حتی‌الامکان منابعی معرفی شود که در کتابخانه آموزشگاه یا کلاس موجود باشد.

در کتابخانه‌ها، کتابها و سایر مواد اطلاعاتی را براساس موضوع رده‌بندی می‌کنند و برای دسترسی سریع به آنها باید از برگه‌های راهنما استفاده کرد. برگه راهنما درواقع شناسنامه کتاب است و از طریق آن می‌توان بخش عمده‌ای از موجودی کتابخانه را شناخت. سه نوع عمده برگه راهنما در کتابخانه بدین قرار است:

برگه پدیدآورنده - اگر نام‌خانوادگی کسی را که در پدید آمدن یک کتاب نقش عمده داشته (مانند مولف، مترجم، نقاش) را بدانیم می‌توانیم از طریق این نوع برگه به کتاب موردنظر دست یابیم.

برگه عنوان - در این نوع برگه، عنوان کتاب در بالاترین بخش برگه قرار دارد. هرگاه از کتاب تنها عنوان آن را به یاد داشته باشیم از طریق این برگه می‌توانیم به سایر اطلاعات و محل نگهداری کتاب دسترسی پیدا کنیم.

برگه موضوع - بیشتر کتابها یک یا چند موضوع دارند. ممکن است ما فقط به دنبال موضوعی به کتابخانه مراجعه کنیم. موضوع‌ها نیز در بالای برگه‌های موضوع نوشته شده و در راهنمایی برای دستیابی به کتاب موثرند.

از روی برگه‌های موضوع فرد می‌تواند کتابهای دیگر در زمینه تحقیق خویش را نیز پیدا کند. تمامی این برگه‌ها دارای نظم الفبایی هستند و یا به صورت جداگانه در چند برگه‌دان (برگه‌دان پدیدآور، برگه‌دان عنوان و برگه‌دان موضوع) نگهداری می‌شوند یا در برخی کتابخانه‌ها در یک برگه‌دان به صورت یکجا نگهداری می‌شوند.

تصاویر برگه پدیدآور، عنوان و موضوع درباره یک اثر در ذیل آمده است:

شکل ۱۶ - برگه پدیدآور

شکل ۱۷ - برگه عنوان

شکل ۱۸ - برگه موضوع

۳ - ۱ - طرح مقدماتی

بهتر است به دانش‌آموزان توصیه کنیم قبل از شروع به مطالعه منابع، سیاهه مطالبی را که می‌خواهند درباره موضوع دنبال کنند بنویسند. به این ترتیب هم دامنه کار برای محقق روشن می‌شود و هم زمان‌بندی و تعیین اولویت‌ها آسانتر می‌شود. برای مثال نوشته‌ای درباره آریائی‌ها ممکن است طرح فرضی ذیل را داشته باشد.

۱ - مقدمه

۲ - تاریخچه قوم آریا

الف - مادها

ب - پارسها

ج - پارتها

۳ - سلسله آریایی

الف - هخامنشیان

اقدامات هخامنشیان

ب - اشکانیان

اقدامات اشکانیان

ج - ساسانیان

اقدامات ساسانیان

۳ - ۲ - یادداشت‌برداری

یادداشت‌برداری عبارت است از جمع‌آوری و نوشتن مطالب به گونه‌ای که در آینده به آسانی مورد استفاده قرار گیرند. یادداشت‌ها ممکن است نتیجه سخنرانی‌ها، کنفرانس‌ها و بحث‌های کلاسی، مکالمه‌ها، تفکر عادی و یا خواندن منابع مکتوب باشند.

یادداشت‌های ناشی از مطالعه منابع برای تهیه مقاله‌های دوره‌ای و یا گزارش تحقیق بیشترین اهمیت را دارند. بدون استفاده از یک روش دقیق و منظم یادداشت‌برداری بسیاری از مطالب خوانده شده فراموش می‌شوند.

کاربرد مهم یادداشت‌ها در این است که می‌توان آن‌ها را برای نگارش تحقیق مرور کرد.

به نکات ذیل هنگام برداشت برداری باید توجه کرد:

یادداشتها را همان بار اول که مطلب مفیدی درباره موضوع تحقیق مطالعه می‌کنیم با دقت کافی بنویسیم. استفاده از کاغذهای از هم جدا و یک اندازه کار یادداشت‌برداری را آسان می‌کند زیرا ممکن است بخواهیم یادداشتها را جابه‌جا مورد استفاده قرار دهیم.

- در جریان یادداشت‌برداری تا حد امکان باید مطالب مفصل را خلاصه کنیم و به نکات اصلی توجه داشته باشیم.

- دو موضوع متفاوت را نباید بر روی یک برگه بنویسیم.

- حاشیه‌های یادداشت را خالی بگذاریم تا اگر توضیحاتی لازم بود در کنار آن اضافه کنیم.

- استفاده از علامتهایی برای نشان دادن نقل قول مستقیم مثلاً (ق)، برای نقل به معنی مثلاً (م)، برای مطلب ناتمام (ن) و برای خلاصه مثلاً (خ) را در نظر بگیریم.

- تاریخ نگارش یادداشت در برگه ذکر شود تا اگر اطلاعات آماری و تاریخی و غیره تغییر کرد یادداشت اعتبار خود را حفظ کند.

- یادداشت‌ها را کامل، روشن و قابل فهم بنویسیم.

- ذکر ماخذ و منبع یادداشت ضروری است.

شکل زیر نمونه یک برگه یادداشت را نشان می‌دهد:

ماخذ: اصول کافی، جلد ۱، ص ۶۶

موضوع اصلی: تعلیم و تربیت اسلامی

موضوع فرعی: اهمیت کتابت و نگارش در اسلام

قال ابو عبدالله (ع):

احتفظو بکتبکم فانکم سوف نحتاجون الیه

امام صادق فرمود: نوشته‌های خود را نگهداری کنید که در آینده به آنها نیاز پیدا می‌کنید.

انواع یادداشت

الف - نقل قول مستقیم. عین جملات و عبارات منبع اصلی بدون هیچ تغییری بازنویسی می‌شود و درون علامت گیومه «» قرار می‌گیرد.

گاه عین عبارات منبع اصلی را نقل می‌کنیم ولی به سه نقطه (...) مطالب زاید یا نامربوط به موضوع حذف می‌شود و یا زمان فعلها را تغییر داده و ضمائر به نام تبدیل می‌شود که در این دو مورد استفاده از قلاب [] ضروری است.

ب - نقل قول غیرمستقیم: تفسیر یا ترجمه آزاد فکر مولف از یک متن طولانی و یا حتی چند متن را گویند یعنی خواننده مطالب نویسنده را به زبان خود نقل می‌کند.

در این نوع باید توجه داشت که با تغییر کلمات و عبارات، اندیشه نویسنده اصلی تغییر نکند.

ج - خلاصه‌نویسی: فشرده‌ای از یک مطلب یا فصلی از کتاب با تاکید بر نکات اصلی است.

د - نقد و بررسی: خواننده نظر خود را نسبت به مطلب بیان می‌کند و توافق یا مخالفت خود را با آن نشان می‌دهد.

۴ - تدوین گزارش نهایی

برای تدوین گزارش ابتدا باید یادداشتهای گردآوری شده را یک بار با دقت مرور کرد سپس براساس طرح تحقیق آنها را تنظیم کرد. می‌توانیم با توجه به اطلاعات فراهم آمده بعضی از سرفصلها را تغییر داده یا درهم ادغام کنیم و چنانچه نظری درباره هر قسمت داریم به آن اضافه نمائیم. سپس یک دستنوشته مقدماتی تهیه می‌کنیم. دراین دستنوشته متن را از نظر ربط منطقی اطلاعات با هم و رعایت نقطه‌گذاری و دستور زبان کنترل می‌کنیم و سپس به نگارش نهایی متن می‌پردازیم. منابع و مآخذی که برای تحقیق استفاده شده بهتر است با استفاده از یادداشتهای به صورت الفبایی تنظیم شده و در انتهای تحقیق معرفی شود.

برای نگارش یک تحقیق علمی می‌توان به کتابهای روش تحقیق مراجعه کرد. خوشبختانه امروزه در حوزه‌های گوناگون علوم تربیتی علوم اجتماعی علوم پایه و غیره کتابهای روش تحقیق موجود است.

نتیجه‌گیری

در مباحث مطرح شده در فصول مختلف هدف آشنایی معلمان گرامی با ایجاد، اداره و استفاده موثر از کتابخانه کلاسی به منظور تشویق به مطالعه و تحریک روحیه کنجکاوی و تحقیق در دانش‌آموزان بوده است. از آنجا که آموزش مدرسه به عنوان عامل مهمی در امر خواندن به صورت یک پدیده فرهنگی تلقی می‌شود و بسیاری معتقدند لذت بردن از خواندن به کیفیت ادبی آموخته شده در دوران مدرسه بستگی دارد رسالت معلمان محترم سنگین‌تر است.

امید است با راهنمایی‌های انجام شده روحیه کاوش و تحقیق در دانش‌آموزان ایرانی شکوفا گردد و با فعال کردن کتابخانه‌های کلاسی و کتابخانه‌های آموزشی، ابزار جستجو نیز برای آنها مهیا گردد تا در آینده دگرگونیهای اساسی در رشد و توسعه نیروی انسانی آموزش دیده در کشور ایجاد شود.

دسترسی به دانش از طریق منابع مکتوب در حوزه‌های مختلف علمی، ادبی، فرهنگی و اجتماعی برای نسل جوان منجر به خرد و اندیشه و ایجاد افکار تازه و خلاق می‌گردد افکاری که سبب اختراع، اکتشاف و ابتکار شده و یکی از شعارهای اصلی جمهوری اسلامی یعنی استقلال را تحقق می‌بخشد.

پی‌نوشت‌ها :

- ۱ - عباس حری. آئین‌گزارش‌نویسی. تهران: دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۳، ص ۲۴
- ۲ - عباس حری. ص ۳۹
- ۳ - جان بست. روشهای تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری. مترجم حسن پاشا شریفی، نرگس طالقانی - تهران: رشد، ۱۳۷۴، ص ۶۷
- ۴ - ع. سبجانی. روش یادداشت‌برداری در تحقیق و آموزش. تهران: طراحان نشر، ۱۳۶۹، ص ۲۰

فهرست منابع و مآخذ:

- ۱ - آقاییاری، خسرو. آشنایی با ادبیات کودکان و نوجوانان و معیارهای نقد و بررسی کتاب. تهران: محیا. ۱۳۷۳.
- ۲ - آلفونسو کنوما، «کتابخانه آموزشگاهی در کوبا منبعی برای آموزش». ترجمه فریبرز خسروی. در گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۴. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۴.
- ۳ - استیگر، رالف سی. تشویق به مطالعه. ترجمه پروانه سپرده. تهران: دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۰.
- ۴ - اصطلاحنامه کتابداری. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۲.
- ۵ - ایمن؛ لیلی (و دیگران)، گذری در ادبیات کودکان. تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۵۴.
- ۶ - باب الحوائجی، فهیمه. «علل عدم گرایش به مطالعه در میان کودکان و نوجوانان». در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۷ - بست، جان. روشهای تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری. مترجم حسن پاشا شریفی، نرگس طالقانی. تهران: رشد، ۱۳۷۴.
- ۸ - پارسا، محمد. روان‌شناسی رشد کودک و نوجوان. تهران: بعثت، ۱۳۷۰.
- ۹ - حجازی، بنفشه. ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ویژگیها و جنبه‌ها. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۷۴.
- ۱۰ - حری، عباس. آئین گزارش‌نویسی. تهران: دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۳.
- ۱۱ - دفتر مقام معظم رهبری. کتاب و کتابخوانی در آئینه رهنمودهای مقام معظم رهبری. تهران دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۱۲ - رحماندوست، مصطفی. ادبیات کودکان و نوجوانان، تهران: چاپ و نشر ایران؛ ۱۳۶۹.
- ۱۳ - ری، کالین. کتابخانه‌های آموزشگاهی: راهنمایی برای معلم - کتابدار. ترجمه مهرداد نیکنام، نیره امامی، تهران: دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۵.
- ۱۴ - زاساکا، زوفیا. «تاثیر مدرسه بر خواندن» ترجمه ثریا قزل‌دیاغ. مقالات ایفلا ۱۹۹۵. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۵.
- ۱۵ - سبحانی، ع. روش یادداشت‌برداری در تحقیق و آموزش. تهران: طراحان نشر، ۱۳۶۹.
- ۱۶ - سلطانی، شیفته. خودآموزی کتابداری یا چگونه یک کتابخانه کوچک بسازیم؟ تهران دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۱.
- ۱۷ - سیف، علی‌اکبر. روشهای یادگیری و مطالعه. تهران: دوران، ۱۳۷۶.

- ۱۸ - سینایی، علی. مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها. تهران: سمت، ۱۳۷۶.
- ۱۹ - شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. ادبیات کودکان، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۰.
- ۲۰ - علوم‌ی، طاهره. اداره کتابخانه. تهران: سمت، ۱۳۷۶.
- ۲۱ - علی‌پور، منوچهر. آشنایی با ادبیات کودکان. تهران: فردوس، ۱۳۷۸.
- ۲۲ - فن داستان‌نویسی. ترجمه محسن سلیمانی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰.
- ۲۳ - لاول، برنارد. حافظه و یادگیری. ترجمه غلامرضا احمدی، تهران: ققنوس، ۱۳۷۲.
- ۲۴ - نصرت، مرتضی. آئین مطالعه و یادگیری. تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۱.
- ۲۵ - هارتمن، سوزان. آموزش خیاطی کودکان. ترجمه محمدرضا پنجوانی، تهران: صریق‌قلم، ۱۳۷۳.
- ۲۶ - هاشمی‌نسب، صدیقه. کودکان و ادبیات رسمی ایران. تهران: سروش، ۱۳۷۱.
- 27 - Celler, Zsuzanna, Literacy Littrature and Learning in School Libraries in Hungry in 59th IFLA Council and General Conference, Barecelona (22 - 28 Aug 1993) Booklets : P. 16**
- 28 - Audrey, Daigneault, "A Raitonale for Storytelling in an Electronic Age", in 63th IFLA council and general conference; Copenhagen, 1997: meething No.157**